

Öztürk, Z. & Jaradat, S. (2021). İbn Kalender'in manzum sözlüğü: Türkî vü Tâzî. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(41), 1093-1150.

DOI: 10.21550/sosbilder.913815
Araştırma Makalesi / Research Article

İBN KALENDER'İN MANZUM SÖZLÜĞÜ: TÜRKÎ VÜ TÂZÎ

Zehra ÖZTÜRK*
Saleh JARADAT**


Gönderim Tarihi / Sending Date: 12 Nisan / April 2021


Kabul Tarihi / Acceptance Date: 22 Mayıs / May 2021

ÖZET

Manzum lügatlerin Klasik Türk edebiyatındaki ilk örnekleri XV. yüzyılda görülür. Aruz vezniyle yazılan bu sözlüklerin amacı, dil öğretimini kolaylaştırmak ve kalıcı hâle getirmektir. Klasik Türk edebiyatında, bu amaçla yazılan sözlüklerin çoğu Arapça-Türkçe ve Farsça-Türkçe iki dilli sözlüklerdir. Bunların yanında az sayıda; Ermenice-Türkçe, Fransızca-Türkçe, Boşnakça-Türkçe sözlükler de vardır. Arapça-Farsça-Türkçe için üç dilli sözlükler de kaleme alınmıştır. Bu sözlükler; çocuklara dil bilgisi kurallarını, kaynak dildeki kelimelerin anlamlarını, sayıları ve vezinleri öğretmeyi hedefler. İbn Kalender tarafından kaleme alınan Türkî vü Tâzî Arapça-Türkçe bir manzum lügattir. Türkî vü Tâzî'nin yazılış tarihi hakkında bilgi yoktur. Müellifiyle ilgili bilgiler sınırlıdır. Eserin tespit edilen iki nüshasından birinde tarih yoktur. Diğer nüsha 1063/1652-53 tarihini taşır. İki nüshadan hareketle oluşturulan tenkitli metne göre Türkî vü Tâzî mensur bir mukaddime, 19 kıta ve 235 beyitten oluşur. Bu çalışmada; eserin müellifi, biçimi ve içeriği hakkında bilgi verildikten sonra eserin tenkitli metni verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *manzum lügat, İbn Kalender, Türkî vü Tâzî, Arapça, Türkçe*

*  Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bursa / TÜRKİYE, zehraozturk@uludag.edu.tr

**  Yard. Doç. Dr., Yarmouk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sami ve Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Türk Dili Ana Bilim Dalı, İrbid / ÜRDÜN, salehjaradat@yu.edu.jo

Poetic Dictionary of İbn Kalender: Türkî vü Tâzî

ABSTRACT

The first examples of poetic dictionaries in Classical Turkish literature are seen in the 15th century. The purpose of these dictionaries written in prosody meter; to make language teaching easier and permanent. In classical Turkish literature, most of the dictionaries written for this purpose are Arabic-Turkish and Persian-Turkish bilingual dictionaries. In addition to these, a small number of; There are also Armenian-Turkish, French-Turkish, Bosnian-Turkish dictionaries. Trilingual dictionaries for Arabic-Persian-Turkish have also been written. These dictionaries; It aims to teach children grammar rules, the meaning of the words in the source language, numbers and meters. Türkî vü Tâzî (Turki and Tazi), written by İbn Kalender, is an Arabic-Turkish poetic dictionary. There is no information about the date of writing of Türkî vü Tâzî. Information about the author is limited. There is no date in one of the two copies of the work. The other copy bears the date 1063/1652-53. According to the criticized text based on two copies, the Türkî vü Tâzî consists of a prose muqaddime, 19 verses and 235 couplets. In this study, after giving information about the author, form and content of the work, the critical text of the work will be given.

Key words: *poetic dictionary, İbn Kalender, Türkî vü Tâzî, Arabic, Turkish*

Giriş

Doğu edebiyatlarında şiir, genellikle nesirden üstün tutulmuştur. Şiir söylemenin önemli bir hüner olarak görülmesi bunun başlıca sebebidir. Bu durum, Klasik Türk edebiyatı için de geçerlidir. *Kâbusnâme*'de şiirle nesir karşılaştırılırken “Nesir raiyyet gibidir, şiir padişahdır.” ifadesi kullanılır (Okuyucu, 2013: 67). Edebiyatta, şiirin bu denli değerli görülmesi farklı konu ve türlerde manzum eserler yazılmasına olanak sağlamıştır. Klasik Türk edebiyatında; din, tasavvuf, ahlak, tarih ve sosyal hayat gibi konularla ilgili çok sayıda manzum eserin yanında didaktik bir tür olan sözlükler de manzum şekilde kaleme alınmıştır. Şiirin okuyumlarda heves uyandırması, akılda kalıcı olması ve kolay ezberlenmesi manzum lügatlerin hazırlanmasında etkili olmuştur (Öz, 2016: 52).

Manzum Lügat Geleneği

İlk manzum lügat ve gramerler, Arap dilciler tarafından kaside nazım biçiminde yazılmıştır. İsmâ'il bin İbrâhîm er-Rib'î'nin (öl. 1087) *Kaydü'l-Evâbid* adlı eseri, Halîl bin Ahmed'in *Kitâbu'l-'Ayn* adlı eserindeki sözcükleri içeren kaside şeklinde bir manzum sözlüktür. Edîb Natanazzî'nin (öl. 1106) *Düstûru'l-Luga* ve *Kitâbu'l-Halas* adlarıyla bilinen eseri, iki dilli manzum sözlük tarzının ilk örneği kabul edilir. Eser; Farslara Arapça öğretmek amacıyla yazılmış, Arapçadan Farsçaya çeviri şeklindedir. Eserde, Arapçanın grameri ile ilgili de bilgi verilmiştir (Öz, 2016: 51).

Bedrüddîn Ebû Nasr Mes'ûd bin Ebî Bekr el-Ferâhî'nin (ö. 1242-43) *Nisâbu's-Sıbyân* adlı eseri tertibi bakımından iki dilli manzum sözlüklerin ilki kabul edilir. Eser, "bend" adı taşıyan 37 bölümden ve 200 beyitten meydana gelmiştir. XIII. yüzyıldan sonra Arapça öğrenmek ve öğretmek için mekteplerde ders kitabı olarak kullanılmıştır (Öz, 2016: 52). Bilinen ikinci manzum sözlük ise Şükrullâh b. Şemsüddîn Ahmed Zekeriyâ'nın *Zühretü'l-Edeb* adlı sözlüğüdür. Eser, *Nisâbu's-Sıbyân* ile aynı yüzyılda yazılmıştır (Öz, 2016: 52).

Anadolu'da manzum sözlük geleneği Arapça-Farsça sözlüklerle devam etmiştir. Anadolu sahasında bilinen ilk Farsça-Türkçe sözlük Hüsâm bin Hasan (Hüseyin) el-Konevî'nin 1399-1400 yıllarında yazdığı *Tuhfe-i Hüsâmî* adlı eseridir (Öz, 2016: 52). Lutfullâh Halîmî bin Ebû Yûsuf'un *Bahrü'l-Garâyib*, Mehmed bin Yahyâ-yı Konevî'nin *Şâdiye*, Lâmi'î Çelebi'nin *Lugat-ı Manzûme*, 'İmâdzâde Velî bin Yûsuf-i İmâdî'nin *İlm-i Lugat*, 'Osman bin Hüseyin el-Bosnavî'nin *Manzûme*, Hasan Rızâyî'nin *Kân-ı Ma'ânî*, Hâfız 'Abdullah bin Halîl bin Alî'nin *Tuhfetü'l-Hâfız*, Şemsî'nin *Tuhfe-i Şemsî*, İlmî Alî Efendi'nin *Nazm-ı Bedî'*, Osmân-ı Şiklovîsî'nin *Tuhfetü'l-Ma'nâ*, Şâhidî İbrâhîm Dede'nin *Tuhfe-i Şâhidî*, Sünbülzâde Vehbî'nin *Tuhfe-i Vehbî*, Süleymân Dürri'nin *Güher-rîz*, Ahmet Remzi Akyürek'in *Tuhfe-i Remzî* adlı

eserleri *Tuhfe-i Hüsâmî*'den sonra yazılan Farsça-Türkçe manzum sözlüklerdir (Öz, 2016: 55).

Bahsi geçen manzum sözlüklerin giriş bölümlerindeki bilgilere göre *Tuhfe-i Şâhidî*'nin yazıldıktan sonra büyük bir ün kazandığı anlaşılmaktadır (Öz, 2016: 52).

Arapça-Türkçe ilk manzum sözlük ise 'Abdülatif ibn Melek'in XIII. yüzyıl sonlarında yazdığı *Lugat-ı Ferišteoğlu* adlı eseridir (Öz, 2016: 52). Eserde, Kur'an-ı Kerim'de geçen 1528 kelimenin Türkçe karşılığına yer verilmiştir. Bu nedenle *Lugat-ı Ferišteoğlu* Kur'an sözlüğü olarak kabul edilmektedir.

Ferišteoğlu Lugatı'na nazire olarak Şeyh Bedreddin el-Kadı Mahmûd bin eş-Şeyh Mehmed bin Tanrıvermiş'in *Mahmûdiyye*, Şemsî'nin *Cevâhirü'l-Kelimât*, Fedâî'nin *Tuhfe-i Şâhidî*'ye nazire olarak yazdığı *Tuhfe-i Fedâî*, Bosnalı Muhammed'in *Sübha-i Sıbyân*, Yahya Efendi'nin *Lugat-ı Yûsuf*, Osman Şâkir'in *Şehdü Elfâz* adlı eserleri Arapça-Türkçe manzum sözlüklerdir (Kaya, 2017a: 216-217). Lebib Mehmed bin Mustafa'nın *Tuhfe-i Lebib*, 'Ayıntâbî Ahmed Âsım'ın *Tuhfe-i Âsım*, Derviş Mehmedbeyzâde Malatyavî'nin *Lugat-ı Manzûm* adlı eserleri de Arapça-Türkçe manzum lügatlerdendir (Yurtseven, 2003: 4-5).

Farsça-Türkçe ve Arapça-Türkçe manzum sözlüklerin yanında Arapça-Farsça-Türkçe üç dilli sözlükler de kaleme alınmıştır. Behâ'üddîn İbn Abdurrahmân-ı Malkaravî'nin *U'cûbetü'l-Garâyib fi-Nazmi'l-Cevâhiri'l-'Acâyib*, Sun'î-yi Malatyavî'nin *Fethu'l-Fettâh*, Gencî Pîr Mehmed'in *Genc-i Leâl*, Hâkî Mustafâ-yı Üsküdarî'nin *Menâzımu'l-Cevâhir*, Abdurrahmân Zâhidî-yi Konevî'nin *Tevfiye*, Şeyh Ahmed'in *Se Zebân*, Eşref Feyzî'nin *Hoş Edâ*, Ahmed Resmî'nin *Nazm-ı Giridî*, Mustafa bin Osman Keskin'in *Manzûme-i Keskin*, Mustafa İlmî'nin *Tuhfetü'l-İhvân ve Hediye-tü's-Sıbyân*, Osmân Şâkir'in *Müsellesnâme-i Şâkir*, Hasan Aynî'nin *Dürrü'n-Nizâm*, Süleymân

Hayrî'nin *Hayru'l-Lugât* adlı eserleri ve Kerîmî'nin Manzum Sözlüğü yazma hâlindeki Arapça-Farsça-Türkçe manzum sözlüklerdendir. Hayret Mehmed Efendi'nin *Tuhfe-i Zibâ*, Hasan Aynî'nin *Nazmü'l-Cevâhir* ve Nasûh Efendi'nin *Tuhfe-i Nushî* adlı eserleri ise eski harfle basılmış eserlerdir. Süleymân Dürrî'nin *Güher-rîz* adlı eserinin hem yazma hem basma nüshası vardır (Öz, 2016: 55-56; Kaya & Ayçiçeği, 2019: 21-24).

Bir dili Türkçe olan manzum sözlükler Arapça ve Farsça ile sınırlı değildir. Manzum lügat geleneğinde Boşnakça-Türkçe, Ermenice-Türkçe, Fransızca-Türkçe, Rumca-Türkçe ve Kürtçe-Türkçe manzum lügatler de bulunur. Bosnalı Hevâî Üsküfî'nin *Makbûl-i Ârif* adlı eseri Boşnakça-Türkçe, Refî-yi Kâlâyî'nin *Ermenice Lugati* Ermenice-Türkçe, Yusuf Hâlis'in *Miftâh-ı Lisân* adlı eseri Fransızca-Türkçe, Ahmed Fevzî'nin *Tuhfetü'l-'Uşşâk* adlı eseri Rumca-Türkçe manzum sözlüklerdir (Kırbyık 2002: 183-184). Dilbikulé Cizîrî tarafından 2014 yılında neşredilen *Nûbihara Mezinan* Kürtçe-Türkçe bir manzum sözlüktür ve bir dili Türkçe olan manzum sözlüklerin sonucusudur (Doğan Averbek, 2018: 87). Manzum sözlüklerle ilgili yapılan çalışmalar son yıllarda artmış, bir dili Türkçe olan manzum sözlükler çeşitli çalışmalarla günümüz harflerine aktarılmıştır¹.

Manzum Sözlüklerin Yazılış Amacı

Şiir, ezberlemeyi kolaylaştırması ve akılda kalıcı olması sebebiyle öğretme amacı taşıyan metinlerde sıkça tercih edilir. Genellikle mensur türde yazılan sözlüklerin manzum olarak düzenlenmesi de bu sebebe dayanır. “Tuhfe”, “manzume”, “lügat”, “nazm” gibi sözcüklerle adlandırılan manzum sözlükler; küçük yaştaki çocuklar ve dil eğitimine yeni başlayan (mübtedî) kişiler için hazırlanmıştır. Bu sözlüklerin amacı yabancı dildeki kelime öğrenimini kolaylaştırmak ve kalıcı hâle getirmektir. Manzum sözlüklerde; dini terimler, organ adları, akrabalık

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Doğan Averbek, 2018: 85-114.

adları, muhtelif eşya, hayvan, bitki, gün, ay ve yıl adları, zamirler, yaygın kullanılan sıfatlar, mastarlar ve çekimli fiiller, kısa cümleler gibi muhtelif kelime grupları ele alınır. Bunun yanında manzum sözlüklerde; Türkçe kelimelerin diğer dillerdeki karşılıkları, genel gramer kuralları, sayılar, vezinler, aruz kalıpları ve bahirleri, bazı pratik bilgiler ile ebced hesabı konularının öğretilmesi de amaçlanır (Demirkazık, 2019: 702; Kaya & Ayçiçeği, 2019: 11). Dil öğrenimini ve sözcük ezberlerini kolaylaştırmak üzere yazılan bu sözlükler, ders kitabı olarak okunmuş ve okutulmuştur (Öz, 2016: 53). Bu niteliklerine göre manzum sözlükler üç gruba ayrılır: Birinci grup sözlükler, sıbyan mekteplerinde okutulmak üzere hazırlanır. Bu sözlüklerin kelime hazinesi bir dilde ilk olarak öğrenilmesi gereken sözcüklerden ibarettir. İkinci grup sözlükler, sıbyan mektebini bitirmiş çocuklar için hazırlanmıştır ve ilk gruba göre biraz daha ayrıntılıdır. Üçüncü grup sözlükler ise bir esere nazire olarak yazılan ya da başka bir sözlükteki anlaşılmayan kavramları açıklamak üzere kaleme alınmıştır (Erdem, 2005: 198).

Manzum sözlükler biçimsel olarak incelendiğinde mesnevi tarzında kaleme alındıkları görülür. Giriş bölümünde genellikle bir mukaddime bulunur. Mukaddimeler, çoğunlukla mesnevi biçiminde kaleme alınır. Ancak mensur mukaddime içeren manzum sözlükler de yazılmıştır. *Tuhfetü'l-Hâfız* ve *Tuhfe-i Ni'metî* mensur mukaddimesi bulunan manzum sözlüklerdendir (Düzenli, 2015: 333-334; Gören, 2016: 13; Kaya, 2017b: 120). Nitekim bu çalışmaya konu olan sözlük de mensur mukaddime ile başlar. Manzum sözlüklerde, mukaddimenin ardından eserin yazılış sebebinin anlatıldığı bir “sebeb-i telif” bölümü vardır. Eserin sözlük kısmına geçilmeden önce, naat ve münacaata yer verilmesi de manzum sözlük geleneğinin bir parçasıdır. Eser, sözlük bölümünün sonuna eklenen mesnevi şeklindeki hâtîme yazısı ile sona erer. Eserin sözlük bölümü, genellikle “kıta” biçiminde düzenlenir (Akçay, 2010: 46). Her kıtanın sonunda ilim öğrenmenin faydalarıyla ilgili bir özlü söz ve o kıtanın veznini içeren bir beyit bulunur.

Manzum sözlüklerin dikkat çekici bir özelliği de şairler tarafından kaleme alınmalarıdır (Kılıç, 2007: 342). Bu durum manzum sözlüklerin edebi yönünün daha önde olduğunun göstergesidir. Manzum sözlüklerde; sözcük anlamlarının yanı sıra vezin, bahir ve edebi sanatlar gibi konularda da bilgi verilir. Böylece şiire ve şairliğe yatkın olanların kabiliyetlerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır (Öz, 2016: 53). Beyitlerden meydana gelen manzum sözlüklerin beyit sayısı 100 ile 1300 arasında değişiklik gösterir (Kılıç, 2007: 342).

Türkî vü Tâzî

Eserin Adı

Katalog tarama çalışmaları sonucunda *Türkî vü Tâzî*'nin iki nüshası tespit edilmiştir. Bu nüshalardan biri Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 4578 numarada, *Manzûme-i Lugat-ı Kalender* adıyla İbn Kalender Mehmed b. Hızır adına kayıtlıdır. Diğer nüsha ise İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi 07 Tekeli 671/2 numarada *Kitâbü Türkî Tâzî* adıyla İbn Kalender Mehmed b. Hızır adına kayıtlıdır. Çorum nüshasında eserin başlığı; *Hazâ Lugat-ı Kalender* şeklinde, sebab-i telif bölümünde ise *Türk ü Tâzî* olarak kaydedilmiştir. Süleymaniye nüshasında; eserin başlığı *Hazâ Kitâb-ı Türk-i Tâzî* şeklinde, sebab-i telif bölümünde ise *Türk Tâzî* olarak yazılmıştır. Kütüphane kayıtları ve nüshalardaki adlandırmalar göz önünde bulundurularak eserin adının *Türkî vü Tâzî* şeklinde olmasının daha anlaşılır olacağı kanaatine vardık.

Eserin Nüshaları

Eserin tespit edebildiğimiz iki nüshası bulunmaktadır.

Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi (Ç) Nüshası

Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 4578 numarada *Manzûme-i Lugat-ı Kalender* adıyla İbn Kalender Mehmed b. Hızır adına kayıtlıdır. Nüshanın ölçüleri, 215x155-145x100 mm. şeklindedir. Harekeli nesih ile çift sütun şeklinde yazılan eser 1b-10a varakları

arasındadır. Nüshanın kâğıdı, üç ay filigranlı kâğıttır. Nüshanın başında kırmızı mürekkeple “*Hazâ Lugat-ı Kalender*” başlığı yer almaktadır. Bölümler arasında “Kıt‘a” başlıkları kullanılmış ve kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Takti beyitleri derkenar biçiminde yazılmıştır. Ferağ kaydında yalnızca 1063/1652-53 tarihi vardır.

İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi (S) Nüshası

Nüsha, İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi 07 Tekeli 671/2 numarada *Kitâbü Türkî Tâzî* adıyla İbn Kalender Mehmed b. Hızır adına kayıtlıdır. Eser nüshanın 60b-79a varakları arasındadır. Nüshanın baş kısmında Şemsî Ahmed Paşa İsfendîyârzâde'nin *Cevâhirü'l-Kelîmât* adlı manzum sözlüğü kayıtlıdır. Nüshanın ölçüleri, 195x140-130x75 mm. şeklindedir. Tek sütuna harekeli nesih ile yazılmıştır. Eserin başlığı, “*Hazâ Kitâb-ı Türk-i Tâzî*” kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshada, besmeleden sonra bölümler arasında “Kıt‘a” başlıkları kullanılmış ve bu başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kıtâ sonlarında, takti beyitleri bulunur. Beyitlerde Arapça kelimelerin üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Bazı kelimelere ek açıklamalar yapılmak üzere derkenarlar vardır. Nüsha sonunda ferağ kaydı yoktur.

Eserin Telif Tarihi

Eserin telif tarihi ile ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Çorum nüshasında istinsah tarihi “Târih-i sene şelâşe ve sittin ve elf 1063” olarak kaydedilmiştir. Bu tarih, nüshanın miladi 1652/1653 yıllarında tamamlandığını göstermektedir. Süleymaniye nüshasında herhangi bir tarih kaydı yoktur. Ancak aynı nüshada *Türkî vü Tâzî*'nin öncesinde yazılmış olan *Cevâhirü'l-Kelîmât*'ın sonunda eserin yazılma yeri Sarây-ı Cedîde yazılış tarihi ise 1059/1649-50 olarak kaydedilmiştir. *Türkî vü Tâzî* de aynı müstensih tarafından yazıldığından Süleymaniye nüshasının Çorum nüshasından bir iki yıl önce yazıldığı düşünülebilir.

Manzum lügatler oluşturulurken müellifler; Kur'an'dan, başka manzum sözlüklerden, mensur sözlüklerden ve İslam tarihinde kabul

görmüş edebi metinlerden faydalanır. Bazı manzum sözlüklerde müellif eser içerisinde istifade ettiği eserlerin adını da zikreder (Doğan Averbek, 2019: 70). Manzum lügatlerin bazılarında istifade edilen kaynaklara eserin içerisinde yer verildiği görülür. *Türkî vü Tâzî*'nin Süleymaniye nüshasında açıklama amacıyla çok sayıda Arapça ve Türkçe derkenar yazılmıştır. Bu derkenarların bazılarında; vezinle, kelimenin orijinali, okunuşu, çoğulu, anlamı ve Farsça anlamı ile ilgili ayrıntılı izahlar bulunması, nüshanın müellif nüshası olabileceğini düşündürür. Bu derkenarların bir özelliği de bazılarının sonunda kaynak adlarının da verilmesidir. *Türkî vü Tâzî*'de müellif, eser içerisinde herhangi bir kaynak adına yer vermez. Ancak bazı derkenarlarda; açıklama sonuna Hevâyî Çelebi, *Mekâlîd*, Sihâh, Tercüme, *Kâmûs-ı Muhît*, *Kâmûs*, *Ahterî*, *Lugat-ı Ahterî*, Ahmed Sihâh, *Lugat-ı Mustehab*, *Lugat-ı Kânûn*, *Kânûn*, Serverî, *Lugat*, K, M ve H, Ş, şeklinde kaynakların yazıldığı görülür. Bu durum nüshanın müellif nüshası olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Ancak konuyla ilgili kesin hüküm vermek mümkün değildir. Derkenarlar, müellif tarafından yazıldı ise eserin *Ahterî*'ye ait 1545 yılında tamamlanan *Ahterî-yi Kebîr*'den sonra yazıldığı anlaşılmaktadır.

Eserin Müellifi

Eserin müellifi ile ilgili bilgiler sınırlıdır. Müellif, eserin mensur mukaddimesinde kendi adından ve mahlasından şu şekilde söz eder:

“Bende-i hakîr Mehmed bin Hızr eş-şehîr bi-İbn-i Kalender rahmetu'llâhi ‘aleyhi ve hatema'llâhu ‘avâkibehu bi'l-hayr.”

İbn Kalender mahlasını kullanan müellifin asıl adı Mehmed bin Hızır'dır. Eserin elde bulunan iki nüshasında da müellifle ilgili başka bir bilgiye yer verilmemiştir. Çorum nüshasında bulunan 1063/1652-53 tarihi dikkate alındığında müellifin XVII. yüzyıldan önce ya da XVII. yüzyılda yaşadığı düşünülmektedir. Tezkirelerde, XVII. yüzyıldan önce yaşamış, “Kalender” mahlasını kullanan yalnızca iki şair yer almaktadır.

Fâizî'nin *Zübdetü'l-eş'âr* adlı eserinde Kalender'le ilgili yalnızca “Kâdî Kalender dîvâne” ifadesi kullanılmış ve şairlerinden şu iki beyte yer verilmiştir:

Sâf dilsin yüri hoş gec diyü sâyemde benüm

Cû-yı dil-cûya eli gölgesini virdi çinâr

Mushaf-ı haddini o meh bir kez

‘Âşık-ı zâra öpmege virmez (Kayabaşı, 1997: 465)

Riyâzü’ş-şu‘arâ’da yer alan bilgilere göre, Kalender Germiyanlıdır. Ebu’s-Su‘ûdzâde Mehmed Efendi’nin oğlu Abdülkerim Çelebi’den mülazemet ile Bilecik kadısı olmuştur. Kadılığı esnasında kendisine “cünun” arız olmuş ve şair uzlete çekilmiştir. Riyâzî de şairle ilgili bu bilgilerden sonra Fâizî’de yer alan ilk beyti örnek verir. Tezkirede, şairin H. 1000 (M. 1591/1592) civarında vefat ettiği ve Bursa’ya defnedildiği belirtilmiştir (Açıkgöz, 2017: 274-275). Örnek olarak verilen beyitler ve şairin mesleğinin “kadı” olarak belirtilmesi bu iki şairin aynı kişi olduğunu göstermektedir. İki kaynakta da şairin eserleri ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmaz. Kadı Kalender’in XVI. yüzyılın sonlarında vefat etmesi manzum sözlüğün müellifi olabileceğini düşündürse de kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Taranan diğer biyografik kaynaklarda müellif ve eser hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır².

Eserin Yazılış Sebebi

Türkî vü Tâzî, mensur bir mukaddime ile başlar. Mukaddime bölümünde; Allah’a hamd, Peygamber’e övgü ve duadan sonra müellif

² İpekten vd., (1998); Kâtip Çelebi, (2017); Mehmed Süreyya, (1996); Mehmed Şeyhî, (1989); Bursalı Mehmed Tahir, (2016); <http://teis.yesevi.edu.tr/>; <https://islamansiklopedisi.org.tr/>

önce kendi adını daha sonra da eserin yazılma sebebi ile adını şu şekilde zikreder:

“Bende-i hakîr Mehmed bin Hızr eş-şehîr bi-İbn-i Kalender rahmetu'llâhi 'aleyhi ve hatema'llâhu 'avâkibehu bi'l-hayr kim bu bir 'Arabîyye-i muhtasardur. Luğat bâbında elfâz-ı 'Arabîyyeyi Türkîce ma'nisiyle cem' idüp nazma getürdüm. Tâ mübtedî olanlara ezberlemege âsân ola. Ve bu muhtasara Türk Tâzî (Türk ü Tâzî) diyü ad virdüm.”

Müellifin belirttiği üzere eser, yeni başlayanlara kolaylık sağlaması için yazılmış ve müellif tarafından *Türk Tâzî* şeklinde adlandırılmıştır. Müellif, bu açıklamanın ardından okuyucu ve yazıcıdan dileğinin “eserden faydalandıklarında kendisine hayır dua etmeleri” olduğunu belirtir. Mukaddimenin sonunda ise “*Va'llâhu'l-muvaffiku ve'l-muste'ân ve 'aleyhi't-tevekkulu ve't-tuklân*”³ duası yer alır.

Eserin Kafîye Düzeni ve Eserde Kullanılan Aruz Kalıpları

Türkî vü Tâzî, “kıt'a” adı verilen 235 beyitlik 19 bölümden oluşmaktadır. Matla beyti olan, mahlas beyti bulunmayan ve beyit sayısı 10 ila 16 arasında değişen bu bölümlerin nazm nazım şekliyle kaleme alındığı görülür. Manzum sözlüklerdeki kıta başlıkları nazım şeklinden ziyade bölüm, cüz, parça anlamında kullanılmaktadır. *Türkî vü Tâzî*'de nazm nazım biçimiyle yazılan bölümler kıta şeklinde adlandırılırken Osman Şâkir'in Müsellesnâme adlı eserinde çoğu nazm nazım biçimiyle yazılmış bölümler “beytân” başlığıyla adlandırılır (Kaya & Ayçiçeği, 2019: 34-37). Bu örnekler, bölüm başlıklarının nazım biçimini işaret etmediğini gösterir. Süleymaniye nüshasında ilk 6 kıta Arapça “El-kıt'atu'l-ûlâ fi-bahri'z-zeceri's-sâlimi'l-musemmen” şeklinde Arapça sayılarla sırasıyla numaralandırılmış daha sonraki kıtalarda ise yalnızca “Kıt'a” başlığı kullanılmıştır. Çorum nüshasında ise tüm kıt'alar “Kıt'a-i nühüstin der-bahri'z-zeceri's-sâlimi'l-musemmen” biçiminde Farsça

³ Tefvik Allah'tandır ve yardım ondan istenir. Ancak ona tevekkül edilir.

sayılarla sırasıyla numaralandırılmıştır. Her kıtanın sonunda birinci mısradaki kıtanın vezninin, ikinci mısradaki ise okuyucuya nasihatini bulunduğu bir takti beyti yer alır.

19 kıtanın tümü “nazm” biçimine uygun olarak aa xa xa... şeklinde kafiyelenmiştir. 19 kıtanın 14’ünde mürdef, 4’ünde mücerred, 1’inde ise mukayyed kafiye kullanılmıştır. İbn Kalender eserinde, farklı bahirlerden 14 aruz kalıbı kullanmıştır. Kullanılan aruz kalıpları, her kıtanın son beytinde ilk mısradaki belirtilmiştir. Yalnızca 13. kıtada kullanılan “Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün” açıkça yazılmamış şu şekilde gösterilmiştir:

*Fâ‘ilâtün kim okursa fâ‘ilât
Cümle ‘âlem anı ider iltiyâ‘*

Kıt. 13/14

Tablo 1: *Türkî vü Tâzî*’nin Kıta Sayısı, Beyit Sayısı, Kafiye Türü, Aruz Kalıpları ve Bahirleri

Kıta No	Beyit Sayısı	Aruz Bahri	Kafiye Türü	Aruz Kalıbı
1. Kıta	12	Recez	Mücerred kafiye	<i>Müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün</i>
2. Kıta	12	Remel	Mürdef kafiye	<i>Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün</i>
3. Kıta	12	Kâmil	Mücerred kafiye	<i>Mütefâ‘ilün fe‘ülün mütefâ‘ilün fe‘ülün</i>
4. Kıta	12	Mütekârib	Mürdef kafiye	<i>Fe‘ülün fe‘ülün fe‘ülün fe‘ülün</i>
5. Kıta	11	Hezec	Mücerred kafiye	<i>Mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün</i>
6. Kıta	12	Kâmil	Mürdef kafiye	<i>Müfte‘ilâtün müfte‘ilâtün</i>
7. Kıta	12	Mütekârib	Mürdef kafiye	<i>Fe‘ülün fe‘ülün fe‘ülün fe‘ülün</i>

8. Kıta	12	Münserih	Mürdef kafiye	<i>Müfte'ülün fâ'ilün müfte'ülün fâ'ilün</i>
9. Kıta	11	Remel	Mukayyed kafiye	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>
10. Kıta	12	Tavîl	Mücerred kafiye	<i>Fe'ülün mefâ'ilün fe'ülün mefâ'ilün</i>
11. Kıta	10	Hecez	Mürdef kafiye	<i>Mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün</i>
12. Kıta	11	Remel	Mürdef kafiye	<i>Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün</i>
13. Kıta	14	Remel	Mürdef kafiye	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>
14. Kıta	14	Münserih	Mürdef kafiye	<i>Müstef'ilün fe'ülün müstef'ilün fe'ülün</i>
15. Kıta	12	Hezec	Mürdef kafiye	<i>Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün</i>
16. Kıta	15	Remel	Mürdef kafiye	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>
17. Kıta	14	Hezec	Mürdef kafiye	<i>Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün</i>
18. Kıta	16	Serî	Mürdef kafiye	<i>Müfte'ülün müfte'ülün fâ'ilün</i>
19. Kıta	11	Remel	Mürdef kafiye	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>

Eserin Muhtevası

Türkî vü Tâzî, bir mensur mukaddime ve 19 kıtadan oluşur. Mensur mukaddime geleneğe uygun olarak Allah'a hamd ve Peygamber'e övgüyle başlar. İbn Kalender, sebep-i telif bölümünde eseri yeni başlayanların ezberlemesini kolaylaştırmak amacıyla yazdığını belirtir. *Türkî vü Tâzî*'de, 235 beyitte 1051 kelime ve 3 cümle'nin Türkçe anlamı yer alır. Müellif, eserde herhangi bir konu tasnifi yapmamıştır.

Her kıtada farklı kelime türleri ve grupları bir arada bulunur. *Türkî vü Tâzî*'nin Çorum nüshasında herhangi bir işaretleme bulunmaz. Süleymaniye nüshasında ise Arapça kelimelerin üst kısmı kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Buna ek olarak hangi kelimelerin birbirine karşılık olduğunu belirtmek için sözcük altlarında 1'den 11'e kadar sayılar kullanılmıştır. Eserin ilk beytinde geleneğe uygun olarak "Allah" ve "peygamber" sözcüklerinin anlamları verilmiş ancak bu beyitte kelimeler numaralandırılmamıştır:

Allâhu Teñri hayy diri peygâmbler enbiyâ
Urundulanmış Mustafâ önce gidici muktedâ Kıt. 1/1

İkinci beyitten itibaren Arapça kelimelerin üstü çizilmiş ve aynı anlama gelen kelimelerin altına aynı sayılar yazılmıştır. Metnin genelinde kelimelerin altında sayılar olsa da bazı kelimelerin altında sayı bulunmaz:

Hâdî vü mürşid toğrı yol gösterici âyet nişân
2 2 2

Gabrâ cedâle fecve yir yir ü gök ortası hevâ Kıt. 1/2
5 5 5 5

İbn Kalender, eserde kelimelerin anlamlarını verirken sıra gözetmemiştir. Anlamı verilecek olan Arapça kelime bazen kelimenin Türkçe karşılığından önce, bazen Türkçe karşılığından yazılır:

Ana ümmü hâl tayı beje dahı hâl dirler
Hadeka gözün karası ala göze 'ayn-ı şehlä Kıt. 3/5

Arapça sözcüklerin anlamları verilirken eş anlamlı olan Arapça sözcükler birlikte yazılmıştır. Aşağıdaki beyitte "aslan" sözcüğünün Arapçadaki üç karşılığı birlikte bulunmaktadır:

Zaygam u leys ü kasvere aslan
Kantara köpri mi'bele demren Kıt. 3/1

Müellif, bazı beyitlerde Arapça sesteş kelimelerin Türkçe karşılıklarına yer verir:

*'Ayn altun 'ayn çeşme 'ayn varlık 'ayn göz
'Ayn gözci 'ayn bulut ibrişim bezdür harîr* Kit. 2/5

Sözlükte karşılığı verilen kelimelerin büyük çoğunluğu isim ya da isim soylu sözcüklerden meydana gelmiştir:

*Yorga adıdur cemûm hastalık adı kulûm
İssi yıl adı semûm sullem adı nerdübân* Kit. 8/8

Eserde fiillere de yer verilmiştir. Fiillerin bazıları görülen geçmiş zaman çekimiyle bazıları emir kipi çekimiyle bazıları da mastar şeklinde kullanılmıştır:

*Leke saña kultü didüm mühce cân
Meliiyyen biraz vakt tenebbih uyan* Kit. 4/1

*Sebb sögmek sabb dögmek reşş sepmek şâme beğ
Râye sancak hube leşker yaragıdur beg emîr* Kit. 2/2

Anlamı verilecek kelimeler, bazı beyitlerde benzer kavramlarla bir arada ele alınmıştır:

*Cesâlik uskuf gavur kâdısı
Nesârâ gavurlar papaslar kusûs* Kit. 7/9

Bazı kelimelerin karşılıkları zıt anlamlılarıyla birlikte verilmiştir:

*Sûma sarımsak fucl turb ırağ u yakın bu'd u kurb
Yimek içmek ekl ü şurb almağ u satmak iştirâ* Kit. 1/5

Sözlükte Arapça kelimelerin çoğullarına ve ikili çokluklarına da yer verilmiştir:

*Güneşle aya dinür neyyirân
Gice ile gündüze de dâ'ibân*

Kit. 18/1

*Seheb ü fedfed ü beydâ vü felât adı yabân
Sehebün cem'i suhûb oldı felâtun felevât*

Kit. 15/2

Eserin Çorum nüshası, Süleymaniye nüshasından bir beyit eksiktir. Süleymaniye nüshasındaki aşağıdaki beyit Çorum nüshasında yer almaz.

*Fulful adıdur biber minhet adıdur keser
Keseke adıdur meder dummel adıdur çıban*

Kit. 8/10

Süleymaniye nüshasında her kıtanın sonunda yazılan takti beyitleri, Çorum nüshasında kıta başlığına yakın şekilde derkenar olarak yazılmıştır.

Süleymaniye nüshasında bulunan derkenarlar; bazı kelimelerinin okunuşlarına ve anlamlarına dair ayrıntılı bilgiler verir. Çorum nüshasında yalnızca 7 kelime için derkenar yazılırken Süleymaniye nüshasında 144 kelime için derkenar yazılmıştır. Çorum nüshasındaki derkenarlar kelimenin anlamını açıklamaya yöneliktir. Süleymaniye nüshasındaki derkenarlar ise genellikle Arapça sözcüklerin hangi hareketlerle okunması gerektiğini, Arapçadaki çeşitli okunuşlarını, kelimenin hangi baptan olduğunu, kelimenin farklı anlamlarını ve sözlükte hangi anlamda kullanıldığını açıklamaya yönelik yazılmıştır. Derkenarlar arasında Türkçe sözcüklerin anlamlarıyla ilgili yazılmış olanlar da vardır. Derkenarlar yazılırken belli bir düzen gözetilmemiş, hangi kelimelerin açıklanacağı bir şarta bağlanmamıştır. Çoğunluğu Arapça olan bu notların bazılarının sonunda bilginin alındığı kaynağın adına da yer verilir. Bazı kaynaklar açıkça yazılırken bazıları yalnızca bir harfle gösterilmiştir. Hevâyî Çelebi, Mekâlîd, Sihâh, Tercüme, Kâmûs-ı Muhît, Kâmûs, Ahterî, Lugat-ı Ahterî, Ahmed Sihâh, Lugat-ı Mustehab,

Lugat-ı Kânûn, Kânûn, Serverî, Lugat, K, M ve H, Ş müstensihinin bazı açıklamaların sonuna yazdığı kaynak isimleridir.

Hayy: *Esmâ-yı hüsnâdandır hakîkette sıfat-ı müşebbehedir. Meyyitin zıddıdır. Hakk-ı Te'âlâ'ya ıtlâk olundukda muzhir-i âsâr muzhir-i ahkâm olup zâta pâk-ı ef'âl-i müte'ayyine iktidârı beyândır. Bu sıfattan Fârisîde zinde ile ta'bir olunur ki zıddı mürde Türkîde diri ölü mukâbili olduğu gibi. (Hevâyî Çelebi) [S 60b]*

Dulbe: *Bi'z-zam ve sukûni'l-lâm. (Sihâh) [S 61b]*

Bazı derkenarlarda kelimenin anlamıyla ilgili Kur'ân-ı Kerim'den bir ayet örnek verilmiştir.

El-fecvete: *El-furcetu ve'l-muttese' beyne's-şey'eyn. Kultu ve minhu kavluhu Te'âlâ: "Ve hum fî-fecvetin minhu"⁴ (Sihâh)*

Eserde bazı kelimelerin Türkçe değil Farsça karşılıklarına yer verilmiştir. Aşağıdaki beyitte Arapça minnet sözcüğünün karşılığı Farsça "ispâs" olarak verilmiştir:

Ducenne *karañuluğ u şu'â' u nûr aydınlık*

Menûn mevt *ölümdürür nedür minnet dahu ispâs Kıt. 17/4*

Metnin önemli özelliklerinden biri, metinde ağızlara ait ve arkaik çok sayıda kelime kullanılmasıdır. "Peyik" "edük" "sünük" "ibik" "çetik" "koduk" "kolan" "ıssı" "sağrak" "yangu" "gerdeme" "gözü" "koğ" "assı" "sıymak" "eşkün" "enek" "ıklık" "igen" bu sözcüklerden bazılarıdır.

⁴ "(Orada olsaydın) güneş doğduğunda onun; mağaralarının sağ tarafına kaydığını, batarken de onlara dokunmadan sol tarafa gittiğini gördün. **Kendileri ise mağaranın geniş bir yerinde idiler.** Bu, Allah'ın mucizelerindedir. Allah kime hidayet ederse işte o, doğru yolu bulandır. Kimi de şaşırtırsa, artık ona doğru yolu gösterecek bir dost bulamazsın." (Kehf, 18/17)

***Sukbe delik zumre bölük huff edük 'azm sünük
Hudhud ibik hirre çetik cirye enik cem 'i cirâ*** Kıt. 1/10

Türkî vü Tâzî'de anlamları verilen Arapça sözcükler incelendiğinde eserin farklı türlerde 1051 sözcüğün ve 3 cümlelerin anlamına yer verdiği görülür. Anlamı verilen sözcüklerin çoğu isim ve isim soylu sözcüklerdir. Sözcük türlerine bakıldığında ise isim, sıfat, zamir ve fiil türünde sözcüklerin ele alındığı görülür. Eserde bir konu tasnifi bulunmasa da anlamı verilen sözcüklerin konularını şu şekilde sıralayabiliriz: Din ve tasavvufla ilgili adlar, doğa ve doğa olayları, organ adları, bedenî kusurlar ve hastalıklar, zamanla ilgili kavramlar, sebze adları, çiçek adları, ağaç adları, hayvan adları, meslek adları, yiyecek-içecek adları, eşya adları, sayı adları, renk adları, alet adları, yönetimle ilgili makam ve eşya adları, giyim kuşamla ilgili sözcükler, yer adları, zamirler, maddiyatla ilgili kavramlar, savaş aletleri.

Metnin Oluşturulmasında İzlenen Yöntem

- *Türkî vü Tâzî*'nin transkripsiyonlu metni oluşturulurken çoğunlukla S nüshası tercih edilmiş; nüsha farklılıkları, eklemeler ve eksiklikler dipnotta gösterilmiştir. Eksik kelimeler (-), fazla kelimeler (+) işareti ile gösterilmiştir.

- 19 kıtadan oluşan eserde kıta başlıkları iki nüshada farklı şekilde yazıldığından kıtalar numaralandırılmış ve nüshalarda yazılan başlıklara dipnotta yer verilmiştir. Dipnotta kıta başlıklarının sonuna her iki nüshanın da sayfa numaraları eklenmiştir. Her kıtanın beyitleri numaralandırılmıştır.

- Kıtada kullanılan vezinler kıta başlığı altına yazılmıştır.

- İki nüshada bulunan derkenarlar da dipnotta gösterilmiştir. Derkenar hangi kelime için yazıldıysa o kelime için dipnot verilmiştir. Derkenarın ait olduğu nüsha cümle sonunda parantez içinde (Ç) ve (S)

şeklinde yazılmıştır. Arapça derkenarların Türkçe karşılıkları parantez içinde verilmiştir.

- S nüshasında kelime altına yazılan numaralara metinde yer verilmemiş, üstü çizili yazılan Arapça kelimeler çalışmada kalın şekilde yazılarak belirtilmiştir.

- Derkenarlarda yazılan ayetlerin mealleri için Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali'nden yararlanılmıştır.

- Derkenarlarda okunamayan sözcüklerin yerine “...” işareti konulmuştur.

METİN

[TÜRKÎ VÜ TÂZÎ]

HAZĀ KĪTĀB-I TÜRĖ-I TĀZĪ⁵

Bi'smi'llāhi'r-Raĥmāni'r-Raĥīm

Ĥamd ü şenā ol Ĥalıķ'a kim mebde-i fıtratda ādem ĥākinüñ vüçüdına⁶ ve *leĥad kerremnā benī ādem*⁷ ĥil'atini⁸ maĥzūz kıldı. Ve nefsi-nefisün⁹ gevherini silk-i mevcüdātda şeref-i nutķıla¹⁰ maĥşüş itdi. Ve hezārān hezār tuĥef-i taĥıyyāt ol Muĥammed Muştafa'ya kim livā-yı risāletini¹¹ enā efşāhu ĥükmiyle ferşden 'arşa yitişdürdi. Ve ümmetini *vemā erselnāke illā raĥmeten li'l-'ālemīn*¹² nürıyla delālet idüp

⁵ HAZĀ KĪTĀB-I TÜRĖ-I TĀZĪ: HAZĀ LUĞAT-I ĖALENDER Ė. [Ė 1b, S 60b]

⁶ vüçüdına: vüçüdını Ė.

⁷ “**Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık.** Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın bi çoğundan üstün kıldık. (İsrā, 17/70)

⁸ ĥil'atini: ĥıla' tiyle Ė.

⁹ nefisün: nefsinün Ė.

¹⁰ nutķıla: nutķa Ė.

¹¹ risāletini: şehensāĥi Ė.

¹² “(Ey Muhammed!) Seni ancak ālemlere rahmet olarak Ėonderdik.” (Enbiyā, 21/107)

zulumât-ı küfrden necât viridi. Ve durūd-ı firāvān āl ü aşhābına¹³ ve evlād ü ezvācına¹⁴ ki meşābih-i ducā ve mefātiḥ-i hudādurlar rıdḡvānu'llāhi Te'ālā 'aleyhim ecma'ın. Ammā ba'du ḥamdi'llāhi ve şalavāti Resūlihi¹⁵ böyle¹⁶ eydür. Bende-i ḥaķir Meḥmed bin Hızır¹⁷ eş-şehîr bi-İbn-i Qalender rahmetu'llāhi¹⁸ 'aleyhi¹⁹ ve²⁰ ḥatema'llāhu²¹ 'avākibehu bi'l-ḥayr kim bu bir 'arabiyye-i²² muḥtaşardur. Luġat bâbında²³ elfāz-ı 'Arabiyyeyi²⁴ Türkice ma'nāsıyla cem' idüp nazma getürdüm. Tā²⁵ mübtedî olanlara ezberlemege āsān ola. Ve bu muḥtaşara Türk²⁶ Tāzî diyü ad virdüm. Ümîd oġuyıcıdan ve yazıcıdan oldur ki fā'ide dutduġları vaķt bu faķiri ḥayr du'ādan ferāmüş itmeyeler.²⁷ *Va'llāhu'l-muvaffıķu ve'l-muste'ān ve 'aleyhi't-tevekkulu ve't-tuklān.*^{28,29}

1. Kıt'a³⁰

Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

¹³ aşhābına: aşhāba Ç.

¹⁴ ezvācına: +olsun Ç.

¹⁵ Resūlihi: -Ç.

¹⁶ böyle: bu üslüble Ç.

¹⁷ Hızır: Ḥazır Ç.

¹⁸ rahmetu'llāhi: -Ç.

¹⁹ 'aleyhi: -Ç.

²⁰ ve: -Ç.

²¹ ḥatema'llāhu: +Te'ālā Ç.

²² 'Arabiyye-i: -Ç.

²³ bâbında: +kim Ç.

²⁴ 'Arabiyyeyi: 'Arabiyyî Ç.

²⁵ Tā: O Ç.

²⁶ Türk: Türk ü Ç.

²⁷ ferāmüş itmeyeler: unutmayalar Ç.

²⁸ 'aleyhi't-tevekkulu ve't-tuklān: 'aleyhi't-tuklān Ç.

²⁹ Tevfik Allah'tandır ve yardım ondan istenir. Ancak ona tevekkül edilir.

³⁰ 1. Kıt'a: El-ķıt'atu'l-ülā fi baḡri'z-zeceri's-sālimi'l-muşemmen S; Kıt'a-i nuḡüstün der baḡri'z-zeceri's-sālimi'l-muşemmen Ç [Ç 2a, S 61a-62a].

1. **Allāhu**³¹ Teñri **ḥayy**³² diri peygâmbler **enbiyâ**
Urundulanmış **Muṣṭafâ**³³ önce gidici **muḳtedâ**
2. **Hâdi**³⁴ vü **mürşid**³⁵ doğru yol gösterici **âyet** nişân
Ġabrâ³⁶ **cedâle**³⁷ **fecve**^{38,39} yir yir ü gök ortası **hevâ**⁴⁰
3. **Ḳamḳâm**⁴¹ u **baḥr** u **yem** deniz **ġavvâş**⁴² talgıç **fem** ağız
Kānî olana di **filiz**⁴³ yaş ota daḥı⁴⁴ di⁴⁵ **kelâ**⁴⁶

³¹ Allāh: Ḥudâ Ç.

³² Derkenar: **Ḥayy**: Esmâ-yı ḥüsnâdandır ḥaḳîkatte sıfat-ı müşebbehedir. Meyyitin zıddıdır. Ḥaḳḳ-ı Te' âlâ'ya itlâk olunduğda muzhir-i âşâr muzhir-i aḥkâm olup zâta pâk-ı ef'âl-i müte'ayyine iktidârı beyândır. Bu sıfattan Fârisîde zinde ile ta'bir olunur ki zıddı mürde Türkîde diri ölü muḳâbili olduğı gibi (Hevâyî Çelebi) (S).

³³ Derkenar: **Muṣṭafâ**: Peygamber (ş.a.v) Ḥazretiniñ nâm-ı şeriflerinden biridir. Yâ ile yazılır ve zîrâ ḳâ'ide-i kitâbet dördüncü yâ vâḳi' olan yâ'ı yâ elif yâ şeklinde yazılmıştır (Hevâyî Çelebi) (S).

³⁴ Derkenar: **Hâdi**: Allāh. Tapmağa lâyıḳ teñri (Meḳâlîd).

³⁵ Derkenar: **Mürşid**: Râh-nümâyinde ya' nî yol gösterici (Meḳâlîd) (S).

³⁶ Derkenar: **Aġber ve ġabrâ**: Arz ve şebâtan bir nev' (Şîḥâḥ) (S).

³⁷ cedâle: cidâle Ç.

³⁸ fecve: +kik Ç.

³⁹ Derkenar: **El-fecvete**: El-furcetu ve'l-muttese' beyne'ş-şey'eyn. Ḳultu ve minhu ḳavluhu Te'âlâ: "Ve hum fî-fecvetin minhu" [İki şeyin arasındaki boşluk ve genişlik. Şu ayetteki fecve kelimesi de böyledir: "Kendileri ise mağaranın geniş bir yerinde idiler." (Kehf, 18/17)] (Şîḥâḥ) (S).

⁴⁰ Derkenar: **El-hevâ**: Memdûdun mâ-beyne's-semâ'i ve'l-arz (Yer ile gök arasında yayılan şeydir.) (Şîḥâḥ) (S).

⁴¹ Derkenar: **Ḳamḳâm**: Bi'l-feth (Üstünle okunur. Deniz.) (S).

⁴² Derkenar: **Ġavvâş**: Baḥr içinde tılcı incü çıkarmak için (Şîḥâḥ) (S).

⁴³ Derkenar: **Filiz: El-filizz**: Bi-kesreteyn ve teşdîdi'z-zây. Mâ-yenfiḥu'l-kîru mimmâ yuzâbu min-cevâhiri'l-arz (İki esreyle ve şeddeli "z" harfiyle okunur. Ateşin, yeraltının madenleri eridikten sonra onlardan ortaya çıkardığı şey.) (Tercüme) (S).

⁴⁴ daḥı: di Ç.

⁴⁵ di: daḥı Ç.

⁴⁶ Derkenar: **Kelâ**: Yuḳra' bi'l-elif li'l-vezn ve'l-aşl bi'l-hemze. Ey el-kele' ke-cebel. El-'uşbu raṭîbuhu ve yâbisuhu. Keli 'etu'l-arz' "ke's-tekle'et" bi'l-kesr keşure bihâ

4. **El-yevme** bugün **emsi** dün eş-şehru bu ay **key**⁴⁷ döğün
Es-sâ' ate şimdi **şems** gün yapmak yalanı **iftirâ**⁴⁸
5. **Şūma**⁴⁹ şarım sak **fucl** turb ırağ u yakın **bu' d u** **ķurb**
Yimek içmek **ecl** ü **şurb** almağ⁵⁰ u şatmak⁵¹ **iştirâ**
6. **Şahşâh u kâ'** u **şafşaf** u **şahrâ** vü **şardah**⁵² düz yir
Meccân⁵³ aylak **fic** peyik bahşiş dilemek **ictidâ**⁵⁴
7. **Şafşâf**⁵⁵ söğüt **hävceme**⁵⁶ kızıl gül ü **dulbe**⁵⁷ çınâr
Żıgn u **żağine**⁵⁸ **iħne** kin begenmek oldu **irtizâ**

(Vezin için elifle okunur. Aslı hemzeylelidir. Cebel kelimesi gibi okunur. Yeşil ve kuru olan ota denilir. “Keli’etu’l-arz” ve “ke’s-tekle’et” aynı anlamdadır. Bu yerde ot çoğaldı.) (Kāmūs-ı Muħiṭ) (S).

⁴⁷ Derkenar: **Key**: Aşluhu bi’t-teşdid ħuffife li’l-vezni (Aslı şedde iledir. Vezin için hafifletildi.) (S).

⁴⁸ Derkenar: **İftirâ**: Ke-isti’lâ (İstilâ kelimesi gibi okunur.) (Kāmūs-ı Muħiṭ) (S).

⁴⁹ Derkenar: **Şūma**: Vāhiduhu bi’t-tâ (Kelimenin tekili “te” iledir. Sūmatun şeklindedir.) (S).

⁵⁰ almağ: şatmağ Ç.

⁵¹ şatmak: almağ +bay’ Ç.

⁵² Derkenar: **Aş-şardah**: Ke-Ca’fer ve sirdāb el-mekānu’l-mestūr (Cafer ve sirdab kelimeleri gibi okunur. Gizli yer anlamındadır.) (Kāmūs) (S).

⁵³ Derkenar: **Meccân**: Mecene mucūnen ev mecāneten fe-huve mācinun. Ya’ nî işlediği nesneden korkmaz ve kayırmaz. Min-bābu’l-evvel Muccān bi’z-żam ve’t-teşdid cem’i. Ve kavluhum “iħdim meccānen.” Bi’l-feth ve’t-teşdid. Ey bilā-bedel ya’ni aylak oldu (Mecene birinci bapandır. Çoğulu muccāndır. Ötre ve şeddeyle okunur. Onların dediği gibi “Bedava hizmet et.” Üstün ve şeddeyle okunur.) (Şiħāh) (S).

⁵⁴ ictidā: ictibā Ç.

⁵⁵ Derkenar: **Şafşâf**: Bi’l-Fārisiyye dirāht-bid (Farsçası “dirāht-bid”dir.) (S).

⁵⁶ Derkenar: **Hävceme**: Ey el-verdağ (S).

⁵⁷ Derkenar: **Dulbe**: Bi’z-żam ve sukūni’l-lām (Ötreyle ve cezmlî lām harfiyle okunur.) (Şiħāh) (S).

⁵⁸ Derkenar: **Żağine**: Bāb-ı ‘alime (‘Alime kelimesiyle aynı bapandır.).

8. **Necve**⁵⁹ depe **şāmiḥ**⁶⁰ yüce **munḥul** elek bahşiş 'aṭā
Cevdet⁶¹ eyü bi'r kıyu **kuṭr**⁶² kıyu **raḍm**⁶³ kıya
9. **Seb'a** yedi **tis'a** toköz **cebhe** alın **simā** beñiz
Aḥmer kızıl **aḥzar** yeşil **aşfer** şaru **esved** kara
10. **Şukbe** delik **zumre** bölük **ḥuff** edük 'azm süñük
Hudhud ibik **hirre** çetik **cirye**⁶⁷ enik cem' i **cirā**⁶⁸
11. **Fāre** sıçan **bāzî** toğan **zabî** geyik **ḥayye** yılan
Ceḥş⁶⁹ kodus 'ayr⁷⁰ kıolan **mā'iz**⁷¹ keçi **teys** teke
12. Müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün
Tālib ki dersin ḥıfz ider kıadri anuñ fevka'l-ula⁷²

⁵⁹ Derkenar: **Necve**: Mā-irtefa' a mine'l-arz (Yerden yükselen şey demektir.) (K) (S).

⁶⁰ Derkenar: **Şāmiḥ**: Yüce tağ üçüncü bābdandır (Şihāh) (S).

⁶¹ Derkenar: **Cevdet**: Bi-zammi'l-cimi ve fetḥihā (Cim harfi ötre ya da üstünle okunabilir.). Eyü olmak. **Tecvid**: Eyü eylemek. **Tecvid**: Meḥāric-i ḥurufi ve şifāt-ı ḥurufi ri'āyet eylemek (Şihāh) (S).

⁶² **kuṭr**: kırtuk Ç.

⁶³ Derkenar: **Kuṭr**: Bi'z-zam el-nāhiye (Ötreyle okunduğunda nahiye anlamına gelir.) (S).

⁶⁴ **kıyu**: kabā Ç.

⁶⁵ **raḍm**: raḍma Ç

⁶⁶ Derkenar: **Raḍm**: Ey el-ḥaceru'l-azīm (Büyük taş anlamındadır.) (S).

⁶⁷ Derkenar: **Cirye**: Bi'l-kesr ve zammihā ve fetḥihā veledu'l-kelb ve's-sibā' (Esre, ötre ve üstünle okunabilir.). Yani encik. Ecrin bi-kesri'r-rā'i icirā' bi-kesri'l-cim ve'l-med cem' i ecriye cem' in cem' i (Ecrin ciryenin çoğuludur. Ecrinde ra harfi esrelidir. İcirā' da ciryenin çoğuludur. Cim harfi esrelidir ve elif uzundur. Ecriye de icirā'nın çoğuludur yani çoğulun çoğuludur.) (Tercüme) (S).

⁶⁸ Derkenar: **Cirā**: Ey veledu'l-kelb (Köpek yavrusudur.) (S).

⁶⁹ Derkenar: **Ceḥş**: Veledu'l-ḥimār (Eşek yavrusudur.) (S).

⁷⁰ Derkenar: 'Ayr: Bi'l-fetḥ veledu'l-ḥimāri'l-vaḥşi (Üstünle okunur. Yaban eşeği yavrusudur.) (S).

⁷¹ Derkenar: Vaḥidu'l-mā'z. Lizzekeru ve'l-unşā (Ma'z kelimesinin tekilidir. Hem erkek hem dişi için kullanılır.) (S).

⁷² Bu beyit Ç nüshasında kıta başlığının yanına derkenar olarak yazılmıştır.

2. Kıt' a⁷³

Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. **Refş**⁷⁴ bil ü **rîh** yil ü ' **âm** yıl u **şeyh** pîr
' **Abd** kul u **fels**⁷⁵ pul u **feccu** yol u **vecc** egîr
2. **Sebb** sögmek **şabb** dögmek **reşş** sepmek **şâme** beñ
Râye sancağ **uhbe**⁷⁷ leşker yarağıdur beg **emîr**
3. **Naht**⁷⁸ yonmak **şakç** yarmak ' **addu** şaymak ' **udde** şay
Cid⁷⁹ dürüşmek **ced** dededür⁸⁰ taht **erîke** hem **serîr**
4. **Sinnu** yaş u **re's** baş u **dırş** u **hâcib** diş ü kaç
Râh gitdi **râha** aya işlemekdurur **zefîr**⁸¹
5. ' **Ayn** altun⁸² ' **ayn** çeşme ' **ayn** varlık⁸³ ' **ayn** göz⁸⁴
' **Ayn** gözcü⁸⁵ ' **ayn**⁸⁶ bulut⁸⁷ ibrişim bezdür **harîr**

⁷³ 2. Kıt' a: Kıt' a-i düm der baħr-i remel-i muşemmen-i maķşür S; Kıt' a-i duvem der baħr-i remel-i muşemmen-i maķşür Ç [Ç 2a-2b, S 62b-63b].

⁷⁴ Derkenar: **Er-refş**: Bi'l-feth el-micrafeh. (Üstünle okunur.). Yani kürek ve bil ki bağça kazarlar (S).

⁷⁵ fels: fuls Ç.

⁷⁶ Derkenar: **Fels**: Pul eflus cem' i kılet, fulüs cem' i keşrettir. (Tercüme). Eflése'r-reclu iflâsen, müflis olmak ke'ennehu fülüstan ğayrı bir nesne bulmaz kâdir olmaz. Teflîs: İflâsına hükm eylemek ve kad fellesehu'l-kâdi teflîsen ey te'diyeti...

⁷⁷ Derkenar: **Uhbe**: Bi'z-żam (Ötreyle okunur.). Harp yarağı (Tercüme) (S).

⁷⁸ Derkenar: **Naht**: Kavlulu Te' âlâ: "Ete' budüne mâ-tenhîtün [İbrahim şöyle dedi: 'Yonttuğunuz putlara mı tapıyorsunuz?'" (Sâffât, 37/95)]." Bi-eydikumu mine'l-âşnâm (Ellerinizle yonttuğunuz putlara mı tapıyorsunuz?). Menhût: Yonulmuş (Şihâh) (S).

⁷⁹ Derkenar: **Cid**: Ey çalışmak (S).

⁸⁰ dededür: dede Ç.

⁸¹ Ç nüshasında enîn kelimesinin üstü çizilerek zefîr yazılmıştır.

⁸² Derkenar: **Altun**: Ey zer (S).

⁸³ Derkenar: **Varlık**: Ey hestî (Farsçası "hestî"dir.) (S).

⁸⁴ Derkenar: **Göz**: Ey Çeşm (S).

⁸⁵ Derkenar: **Gözcü**: Ey dîdebân (Farsçası "dîdebân"dır.) (S).

⁸⁶ ' ayn: ğayn Ç

⁸⁷ Derkenar: **Ebr**: Ol bulut ki ' iraklar kayası tarafından gelür (Meķâlîd) (S).

6. **Minke**⁸⁸ senden **minhu** andan **keffe keffe**⁸⁹ yüz-be-yüz
Ḥayy iv gel **eyne** kande **keyfe** nite **arzu**⁹⁰ yir
7. **Nezru**⁹¹ az u **sırru** rāz u **batıu** kaz u **remi** kum
Şef u⁹² cüft ü **vitr**⁹³ tek ü **ti**⁹⁴ acındır gel hamir
8. **Milḥ** tuz u **ceviz** koz u **gabre** toz u **tarf**⁹⁶ göz
Ġays yağmur **kaṭra** tamlı **selc** kardur⁹⁷ zift **kır**
9. **Ḍarb** urmak **ḥalt** kırmak **naql** ayırmak borı **bük**⁹⁸
Tırs kâğıd **levḥ** tahta yohsula dirler **fakır**

⁸⁸ Derkenar: **Minke**: Bi-fetḥi'l-kāf (Kef üstün ile okunur.) (S).

⁸⁹ Derkenar: **Keffe keffe**: Yuḳāl “Leḳītuḥum keffe keffe” bi-fetḥi'l-kāf (“Onlarla yüz yüze karşılaştım.” cümlesindeki gibi. Kef üstün ile okunur.) (Şiḥāḥ) (S).

⁹⁰ arzu: arzı Ç.

⁹¹ Derkenar: **Nezru**: Ey nezāret: Az olmak (S).

⁹² Derkenar: **Şef u**: Ey cift eylemek (S).

⁹³ Derkenar: **Vitr**: Bi'l-kesr. Ferd (Esreyle okunur.) (S).

⁹⁴ ti: tirb Ç.

⁹⁵ Derkenar: **Ti**: Min-etā, ye'tī (Gelmek fiilinin Arapçada emir kipindeki çekimidir.) (S).

⁹⁶ Derkenar: **Tarf**: Ḳavluḥu Te'ālā “Lā-yerteddu ileyhim ṭarfuhum” ey 'aynuhum [Şu ayetteki gibi “Gözleri kendilerine bile dönmez.” (İbrâhîm, 14/43) “Aynuhum”la aynı anlamdadır.] (S).

⁹⁷ kardur: kar u Ç.

⁹⁸ Derkenar: **Bük**: El-bük bi'z-zam (Ötreyle okunur.). El-lezī yunfeḥu fihi ve yuzmeru (İçine üflenen ve ses çıkarılan alettir.). Ve'l-bāṭılı ve'z-zür ve men-lā-yektimu's-sirre ve yeftāḥ (Batıl, yalan, sır saklamayan ve onu açıklamayan anlamlarına da gelir.). Ve şebhe minḳāb yenfuḥu fihi't-ṭaḥḥān ve aşābetnā bükātun duf atun mine'l-maṭari şedīdetun ev munkeretun (Değirmencinin içine üflediği borudur. “Aşābetnā bükātun” cümlesinde şiddetli ve beklenmeyen yağmur anlamında kullanılır.) (Ḳāmūs). Bi'z-zam zurnā ile çaldıkları boruyla (S).

10. **Sekr**⁹⁹ ser-höşlik 'u**kār** u **kahve karkaf mül**¹⁰⁰ süci
Beşir açık yüzlükdür muştulayıcı **beşir**
11. **Malk**¹⁰¹¹⁰² emmek **cezb** çekmek **cins** dürlü **cin** perî
Sevk¹⁰³ sürmek **tavk** boyun boğmağı gözsüz **darîr**
12. Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilât
Öğrenürsen¹⁰⁴ dersi her gün fazlile olduḡ şehir¹⁰⁵

3. **Ḳıṭ' a**¹⁰⁶

Mütefâ' ilün fe' ülün mütefâ' ilün fe' ülün

1. **Şebih**¹⁰⁷ ü **şebih** beḡdeş **hemmu** guşsa gözsüz **a' mā**
Ḥarib¹⁰⁸ ü **ḡarāb** bozuḡ **duḡi** zerre **nehb** yağmā
2. **Feres** at **sevr**¹⁰⁹ öküz deve **nāka şadr** göḡüs
Ḳadd¹¹⁰ boy u ' **ıṭf** omuz **ibe** ' ayb u **temr** ḡurmā
3. **Me' ake** senünḡle **me' anā** bizümle şāra oldu
Kem leyl u niçe gice **huve** ol efendi **mevlā**
4. Yaḡın eylemeklik **idnā**¹¹¹ ulu eylemeklik **isnā**¹¹²
Arıḡ eylemeklik **iznā** yücereke digil **a' lā**

⁹⁹ Derkenar: **Sekr**: Sekire, sekren bi-fethi's-sîni ve'l-kāf. Esirgemek dördüncü bâbdandır. Sukr bi'z-zam isimdir masdar için (Şiḡāḡ).

¹⁰⁰ Derkenar: ' **Ukār u kahve karkaf mül**: Dördü daḡı şarāba ıtlāk olunur (S).

¹⁰¹ Derkenar: **Malk**: Ey meleka ummehu raza' ahā (Ḳ) (Annesini emdi.) (S).

¹⁰² Derkenar: **Malk**: Süd sağmaḡ (Ç).

¹⁰³ Derkenar: **Sevk**: Ey koyunu ve sā'ir-i ḡayvānları sürmek (S).

¹⁰⁴ Öğrenürsen: Dilünürsin Ç.

¹⁰⁵ Bu beyit Ç nüshasında kıta başlığının yanına derkenar olarak yazılmıştır.

¹⁰⁶ 3. **Ḳıṭ' a**: El-ḡıṭ' atü's-şāliš fi'l-baḡr-i kāmil muḡaṭṭaf S; **Ḳıṭa-i siyüm der-baḡr-i kāmil-i muḡaṭṭaf** Ç [Ç 2b-3a, S 63b-64b].

¹⁰⁷ Şebih: Şebih Ç.

¹⁰⁸ Ḥarib: Ḥarḡ Ç.

¹⁰⁹ Derkenar: **Şevr**: Ey erkek şıḡır (S).

¹¹⁰ Derkenar: **Ḳadd**: Bi't-taḡḡif li'l-vezn (Vezin için şeddesiz okunur.) (S).

¹¹¹ idnā: ednā Ç.

¹¹² isnā: āşinā Ç.

5. Ana **ümmü hāl** tayı beçe dağı **hāl** dirler
Hadeka gözün qarası ala göze ‘**ayn-ı şehlä**
6. Depe¹¹³ **telle**¹¹⁴ **lišsu** uğrı **elem** ağrı **habl** urgān
Esed ü hizebr¹¹⁵ aşlan süci¹¹⁶ **muzze**¹¹⁷ **hamr** u **şahbā**¹¹⁸
7. **Tabağ** u **farık** u **fırka nefer** ü **kabīlu** bölük
Ebū¹¹⁹ baba **ibn** oğul **ism** ad u cem‘ i **esmā**
8. **Ene** ben **vaḥīd** yalunuz **me‘ a** bile **yevm** gündür¹²⁰
Gece **libd** ü **necm** yılduz toya dağı di **hubārā**
9. **Seki** şuffe **sikke**¹²¹ şoşak **gam** kayğu **gurfe** çardağ
Yed el **göze** bardağ iki kat arası **išnā**¹²²
10. **Lev** eger **ma‘ işe** dirlik **kutile gūlāmu Zeyd’ün**¹²³
Depelendi kulu Zeyd’ün **lehu** aña **ibki** ağla
11. **Şebeke** duzağ u **sevke** diken ü **dimāğ** beyin
Dem kan u **cild** deri işün āhiri **kuşārā**

¹¹³ Depe: Telle Ç.

¹¹⁴ telle: tepe Ç.

¹¹⁵ Derkenar: **El-hizebr**: Bi’l-kesri ve fethi’r-rā’ ve sukūni’l-bā’i (Esre ve üstünle okunur. “Be” cezmlidir.). Güçlü ve kuvvetli deve ve dağı arslan esed gibi cem‘ i hezābir gelür (Aḥterī). Hizebr: Şīr-i kavī ya‘ ni kavī aşlān (Meḳālīd) (S).

¹¹⁶ Derkenar: **Süci**: Ol ki sücide māya ekşimiş azıcık ola (S).

¹¹⁷ muzze: murre Ç.

¹¹⁸ Derkenar: **Şahbā**: Kızılığa mā’ il şarāb (M) (S).

¹¹⁹ Ebū: Eb Ç.

¹²⁰ gündür: gündüz Ç.

¹²¹ Derkenar: **Sikke**: Bi’l-kesr şabān demüri ve dizilmiş hurma ağaçları. Sikke bi’l-kesr ayzan. Şoşak ve dağı derāhim-i menkūşeh (Aḥmed Şiḫāḥ) (S).

¹²² işnā: ešnā Ç.

¹²³ Zeydin: Zeyd Ç.

12. Mütefâ' ilün fe' ülün mütefâ' ilün fe' ülün
Bu luğatı ezber iden yeri şadr olur beher cā¹²⁴¹²⁵

4. Kıt' a¹²⁶

Fe' ülün fe' ülün fe' ülün fe' ülün

1. **Leke** saña **kültü** didüm mühce **cân**
Meliyyen biraz vaqt **tenebbeh** uyan
2. **Bered** tolu **melân** tolu **nehc** yol
Limâ zandan ötürü **reybet**¹²⁷ gümân
3. **Ķabâle**¹²⁸ **berâber**¹²⁹ **sehâbe** bulut
Nedâ çiy **cemed** buz **zabâbe** tuman
4. **Ķiyâfet** konuklık ' **azîre** düğün
Papadya çiçeğine di **uĶhuvân**¹³⁰
5. ' **Uvvâ** vü **suĶâ**¹³¹ Ķurd u Ķoyun üñi
Ķurı Ķişnicün adıdur **culculân**
6. **Nebât** ol ki biter **meşâre** nedes
Ucâc acı ' **unşul** yabânî şoğan

¹²⁴ cā: cāy Ç.

¹²⁵ Bu beyit Ç nüshasında Kıta başlığının yanına derkenar olarak yazılmıştır. Bu beytin yerinde “Mefâ' ilün fe' ülün mefâ' ilün fe' ülün/ Oğul ezberle dersi yiyesin şoğra helvâ” beyti yer almaktadır.

¹²⁶ 4. Kıt' a: Kıt' a-i cihârem fi bahri'l muteĶaribi's-sâlim S; Kıt' a-i cihârem der-bahr-i muteĶarib-i maĶşürât Ç [Ç 3a-3b, S 64b-65a].

¹²⁷ reyb: reyb Ç.

¹²⁸ Derkenar: **Ķabâle** Ķâfile ... Ķâbele oğlan toĶırdıcı ' avrete dirler. Türkîde ebe dirler (Ç).

¹²⁹ berâber: ebedür Ç.

¹³⁰ Derkenar: **UĶhuvân**: El-bâbüne: Papatya çiçeĶi ki ma' rüfdür otuna uĶhuvân dirler üç nev' dür birisine bâbünece cebelî dirler Ķaviyyu'r-râ'îhe olur. Ve rayĶânu's-se' âlib daĶi dirler. İnkinci ve üçüncüsü tayyibu'r-râ'îhe olur ' inde'l-' arab Ķuzâm dirler ammâ atıbbâ Ķatında tuffâhî dimekle ma' rüftur (AĶterî) (S).

¹³¹ Derkenar: **SuĶâ**: Bi'z-zam Ķoyun ve keçi âvâzı (ŞiĶâh) (S).

7. **Teğarreb** ileyye yakın ol başa
Tevaşşal ulaş u **teşemmer** şığan
8. **Muhammed** 'alidür öğülmüş yüce
Muşallâ namâz kılcı bāng **ezân**
9. **Teferrah** sevingil **ferah** şādilik
Emîr-i¹³² ' aşıkān çiçegi **daymurân**¹³³
10. **Mükedder** bulanık **muşaffâ** durı
Cesâret iyitlik **hasâret** ziyân
11. **Dekâkin** dükkânlar şavardur **silâ**¹³⁴
Alan **muşterîdür** ü **bâyi**' şatan
12. Fe' ülün fe' ülün fe' ülün fe' ül
Sa' âdetlü oğul oқыyup yazan¹³⁵

5. Kıt' a¹³⁶

Mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

1. **Metâ** arka **haṭâ** yazık **kaḍes** susak **varaḳ** yaprak
Ġanem koyun **deden** oyun ' **unûḳ** boyun **denî** alçaḳ
2. **Suḥan**¹³⁷¹³⁸ issı **şebem** şovuk süzük **râvuḳ**¹³⁹ **ġiṭâ** perde
Şaçak **hudb** u **zeneb** kıyruḳ **emir** buyruḳ **becil** ancak

¹³² Emîr-i: Esîr-i Ç.

¹³³ Derkenar: **Daymurân**: Reyâhîn envâ' ından bir nev' dür. Feslegen dirler .. ' ayş ve ba' zılar katında beg büki... didikleri kızıl çiçekdür.

¹³⁴ silâ': salâ' Ç

¹³⁵ Bu beyit Ç nüshasında kıta başlığının yanına derkenar olarak yazılmıştır.

¹³⁶ 5. Kıt' a: Kıt' atü'l-hâmseti fi baḥri'l-hezec sâlim S; Kıta-i pencem der baḥr-i hezec-i sâlim-i muşemmen Ç [Ç 3b-4a, S 65a-66a].

¹³⁷ Suḥan: Seḥan Ç.

¹³⁸ Derkenar: **Suḥan**: Bi'z-zam: El-ḥâr (Ötreyle okunur. Sıcak anlamındadır.) (Tercüme) (S).

¹³⁹ Derkenar: **Râvuḳ**: Ey süzgi (S).

3. **Kaşab** kargu **kaşab** kettân bezi **kaşşâb** et şatan
Ġnâ baylık **tavâ** açlık **ġilâ** kızlık **kalek** korkak
4. **Takî** perhîz iden kimse **mine'1-fuḥş** yaramazdan
Limen kulte kime didün **fetâ** yigid **hereb** kaçmak
5. **Felaḳ**¹⁴⁰ taḅla **duḥâ** kuşluk **mesâ** aḥşam 'iṣâ yatsu
Cebel taġ u **ḥacer** taş u **şa'ib**¹⁴¹ dervend **şerâ** toprak
6. **Lehu evlâ** aḅa lâyık **senen** toġru yola dirler
Vasaṭ orta **ġaden** irt e **şetm** söġmek **eme** kırmak
7. **Ḥaşeb** aġaç **ḥaṭab** odun **cizil**¹⁴² tomruk budak **şu'be**
Susam¹⁴³ **simsim**¹⁴⁴ **semîn** semiz **ḥamel** kuzı **ḥaleb** saġmak
8. **Ḥaseb** mâl u **ḥida'** al u 'asel bal u **dibs**¹⁴⁵ bekmez
Zeheb altun **şebe** pirinc 'akib ökçe **zıfr** dırnak
9. **Şabâ**¹⁴⁶ dâinden dîne dönmeḳ **şabâ**¹⁴⁷ ġün toġusu yili
Hubûb esmek **luṭf**¹⁴⁸ baḥşış **damak**¹⁴⁹ dipi gemi **zevraḳ**
10. **Aşam** saġır e niş **ġâ'ir** yaḳa **ceyb** ü **kafa** eḅşe
Ḥabaḳ yarpuz kabaḳ **dubbâ** koruk **ḥısrım** yaya pâydaḳ

¹⁴⁰ Derkenar: **Felaḳ**: Ey şubḅ. Ba' zılar dedi feleḳ cehennemde bir deredir ya kıyudur. 'Arabların sözidir deriye çuḳura feleḳ dirler (Luġat-ı Musteḥab) (S).

¹⁴¹ şa'ib: şa' b Ç.

¹⁴² Derkenar: **Cizil**: Odun ve odun yükü ve tomruk ve mertek ve üstün (Luġat-ı Musteḥab) (S).

¹⁴³ Susam: Simsim Ç.

¹⁴⁴ simsim: susam Ç.

¹⁴⁵ dibs: dibis Ç.

¹⁴⁶ Derkenar: **Şabeve**: Bir dinden bir dine dönmeḳ (S).

¹⁴⁷ Derkenar: **Şaba**: Oġlanlık eylemek ile oynamaḳ (S).

¹⁴⁸ Derkenar: **Luṭf**: Yuḳâl eltafehu bi-keẓâ ey berrehu bihi ya'ni iyilik eyledi. Letâfetun bi-fethateyn ("Letâfetun" iki üstünle okunur.). Hediye (S).

¹⁴⁹ Derkenar: **Damak**: Bi-fethateyn (İki üstünle okunur.). Ķar daġı yel (Tercüme) (S).

11. Meḫā' ilün meḫā' ilün meḫā' ilün meḫā' ilün
Kış u yaz oğu yaz mümtâz olam dirsej vü¹⁵⁰ yüzi ak¹⁵¹

6. Kıt' a¹⁵²

Müfte' ilātün müfte' ilātün

1. **Żayğam** u **leys** ü **kasvere** aşlan¹⁵³
Qantara köpri **mi' bele**¹⁵⁴ demren
2. **Hāzine**¹⁵⁵ dayı¹⁵⁶ **kābile** mami
Ertici **nāmī** gemici **seffān**
3. **Tis' a** vü **tis' ün** toqsan u¹⁵⁷ toquz
Bir ile iki **vāhid** ü **işnān**
4. **Mecmede** buzlık **memleḫa** tuzluk
Mışdağa yaşduq **melḫafa**¹⁵⁸ yorğan
5. Jiveye **zıbaq** gümişe **fidḫa**
Qırşuna **usrub** altuna ' **ikyān**
6. **Lemleme** dirmek¹⁵⁹ **kaḫkaha** gülmek
Hervele yelmek gezmek **seyrān**

¹⁵⁰ vü: -Ç

¹⁵¹ Bu beyit Ç nüshasında kıta başlığının yanına derkenar olarak yazılmıştır.

¹⁵² 6. Kıt' a: El-kıt' atu's-sādise der-baḫr-i hezec sālim S; Kıt'a-i şeşem der-baḫr-i recz-i muṭvī-yi murakkal Ç [Ç 4a, S 66a-67a].

¹⁵³ aşlan: arslan Ç.

¹⁵⁴ Derkenar: **Mi' bele**: El-mi' beletu bi'l-kesr ya' ni uzun dermen (Aḫterī) (S).

¹⁵⁵ Derkenar: **Hāzine**: Ey dā'ire ki şir nedādır (Luğat-ı Qānūn).

¹⁵⁶ dayı: dāye Ç.

¹⁵⁷ u: -Ç.

¹⁵⁸ melḫafa: milḫafa Ç.

¹⁵⁹ dirmek: virmek Ç.

7. Binide **mirkeb** delgüye **mişkab**
Dilküye **şa'leb** porşuğa **darbân**¹⁶⁰
8. **Fırça** vü **fevc** ü **'uşbe** vü **hızb**
Şirzime bölük **kafile** kervân
9. **Silsile** zencîr **mitfaha** kefgîr
Migrefe kepçe **mircelu** kazğan
10. **Nahiye** yöre **şakile** töre
Bâdiye **bedye meşme'a** şamdân
11. **'Âlim** ü **câhil** bilür ü bilmez
'Avsece diken kındıra **kevlân**¹⁶¹
12. Müfte' ilâtün müfte' ilâtün
Yarışalum gel hoşça bu miydân¹⁶²

7. Kıt'a¹⁶³

Fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün

1. **Ĥatendür** güveygü¹⁶⁴ gelindür **'arüs**
Decâce¹⁶⁵ ta 'uğdur ve dike¹⁶⁶ **hurüs**
2. **Şemül** ü **rahîk** ü **hummeyâ** süci
Ṭulü¹⁶⁷ sırça sağraqlar adı **ku'üs**

¹⁶⁰ darbân: dırbân Ç.

¹⁶¹ Derkenar: **El-kevlân**: Kiyâh-ı haşîr (Hasır otu.) (Kânûn) (S).

¹⁶² Bu beyit Ç nüshasında kıta başlığının yanına derkenar olarak yazılmıştır.

¹⁶³ 7. Kıt'a: Kıt'a S; Kıt'a-i heftem der baħr-i mutekârib-i maḡşür Ç [Ç 4a-4b, S 67a-67b].

¹⁶⁴ Derkenar: **Güveygü**: Güveygü ve daħi kayın ata ve kayın ya'ni 'avretin babası ve qarındaşı (Tercüme) (S).

¹⁶⁵ Decâce: Dücâce Ç.

¹⁶⁶ dike: dik Ç.

¹⁶⁷ Ṭulü: Zucâc Ç.

3. **Ṭalākāt** açık yüzlülük **vechu**¹⁶⁸ yüz
Turş yüzlü kişiye dirler ‘**abūs**
4. Sünü rumh u **şamşām** u **şārim** kılıç
Micen cünne kalkan çomakdur **debūs**
5. **Ṭunub**¹⁶⁹ çadır ipi **veted** kazuğı
Serīr adı taht u oturmak **culūs**
6. **Za’im** ü **re’is** ü **semeyde**¹⁷⁰ ulu
Ru’esā¹⁷¹ ulular u başlar **ru’ūs**
7. **Cesed cism** ü **cirşi** vü **cuşmān** ten
Tenünj kalıbı **şaḥş** u cānlar **nufūs**
8. **Zāmīr** ü **fu’ad** u **haleddür** gönül
Başīre zihin nuhye ‘**aql** oldı us
9. **Çeşālik uskuf** gavur kādısı
Neşārā gavurlar papaslar **kušūs**¹⁷²
10. **Kenise** kilise vü **rāhib** keşiş
Geyik yirlerine didiler **kunūs**
11. Eşekler **hamīr** ü katırlar **biğāl**
Keçiler ‘**unüz**¹⁷³ u tekeler **tuyūs**

¹⁶⁸ vechu: vech Ç.

¹⁶⁹ Ṭunub: Ṭanab Ç.

¹⁷⁰ Derkenar: **Semeyde**‘: Es-Semeyde‘ u: Bi-fethi’s-sin ve’l-mīmu be‘ dehā muşennāten taḥtiyye ve mu‘ceme maftūha ve lā-tuzammu’s-sin fe-innehu ḥaṭa’. Eş-şedid el-kerīm eş-şerif es-seḥiyy (Mim ve sin üstün ile okunur. Sini ötre ile okumak yanlıştır. Cömert, güçlü ve soylu anlamlarına gelir.) (Kāmūs) (S).

¹⁷¹ Ru’esā: Ru’usā Ç.

¹⁷² Derkenar: **Ḳas**: Cem‘ i kuşūs. Bi’l-feth taleb ve nemīme ve re’is-i naşārā ‘amelde ve dīnde (Şiḥāh) (S).

¹⁷³ Derkenar: ‘**Unüz**: **El-‘anz**: El-unşā mine’l-ma‘z c. e‘ nüz ve ‘unüz ve ‘ināz (Keçinin dişilidir. Çoğulu e‘nuz, ‘unüz ve ‘ināz’dır.) (K) (S).

12. Fe' ülün fe' ülün fe' ülün fe' ül
Luğat cevheri yoğısa sende sus¹⁷⁴

8. Kıt' a¹⁷⁵

Müfte' ilün fâ' ilün müfte' ilün fâ' ilün

1. Fül¹⁷⁶ fik ü hulbe buy¹⁷⁷ it burunı¹⁷⁸ gayzurân
Şibt turağ otıdur gerdemedür eyhekân¹⁷⁹
2. Bâb kapu beyt ev hibbe¹⁸⁰ sevi hibbe¹⁸¹ sev
Cund çeri sıyt¹⁸² çav râh süci rûh cân
3. Kürtüb¹⁸³ adıdur kelem¹⁸⁴ yoqluğ adıdur 'adem
Qoyun adıdur ganem râ'î adıdur çobân
4. Qur¹⁸⁵ kabağ milh tuz üzñ kulağ nutk söz
Hiç gubar gahre toz iş buyuran qahrumân

¹⁷⁴ Bu beyit Ç nüshasında kıta başlığının yanına derkenar olarak yazılmıştır.

¹⁷⁵ 8. Kıt' a: Kıt' a S; Kıt' a-i heştem der-bağr-i mindağ maṭvî-yi mekşûf Ç [Ç 4b-5a, S 67b-68b].

¹⁷⁶ Derkenar: **El-fül**: Bi'z-żam ħab kel-ħummuş ve'l-bâkili 'inde ehli's-şâm ev muħtaş bi'l-yâbis el-vâhide fûletun bi'z-żam (Ötreyle okunur. Nohut gibi bir hububattır. Şam halkı yalnızca baklanın kurusu için "fül" kelimesini kullanır. Tanesi için ötreyle fûletun kullanılır.) (K) (S).

¹⁷⁷ Derkenar: **Buy**: Tere toğumuna müşâbih bir ħüb koğulu ottur (S).

¹⁷⁸ Derkenar: **İt burunu**: Yaban gülü üzerinde olur bir kırmızı dâneler kızılıç meşeldir (Şerh) (S).

¹⁷⁹ Derkenar: **Elkuhân** ma' denûs ve gerdeme (Ç).

¹⁸⁰ Derkenar: **Hibbe**: Bi-kesri'l-ħâ'i'l-muhmele (Noktasız "ha" ile yazılır ve esre ile okunur.) (S).

¹⁸¹ hibbe: ħubbe Ç.

¹⁸² Derkenar: **Şıyt**: Bi-kesri's-şâd ve sukûni'l-yâ (Sad harfi esreyle okunur. "Ye" cezimlidir.). Zıkr-i cemil ki ħalk içinde münteşir olan aşlı vâvdır (Şihâh) (S).

¹⁸³ Kürtüb: Kerteb Ç.

¹⁸⁴ Derkenar: **Kelem**: Türkide lağana demektir (S).

¹⁸⁵ Qur' : Qar' u Ç.

5. **Mihşad** u **mincel** orağ **muşt** darağ¹⁸⁶¹⁸⁷ der ‘**arağ**
Şurve adıdır **merak**¹⁸⁸ barmağ adıdır **benān**
6. **Mirvaḥa**¹⁸⁹ di¹⁹⁰ yelpāze **ente lenā** sen bize
Baṭriḳa di ḳarpuza ḥardal adıdır **istibān**¹⁹¹
7. Ḳurşağ¹⁹² adı **ḥavşala** boğlığ adı **mezbele**
Börk adıdır **burṭala**¹⁹³ mukḥul adı sürmedān¹⁹⁴
8. Yorğa adıdır **cemūm**¹⁹⁵ ḥastalık adı **kulūm**¹⁹⁶
Issı yil adı **semūm sullem** adı¹⁹⁷ nerdübān
9. **Ḥatm** dimeklik tamām **ḳıdve** dimeklik imām
Ulu dimeklik **humām tibnu** dimeklik şaman
10. **Fulful**¹⁹⁸ adıdır biber **minḥet** adıdır keser
Kesek adıdır **meder dummel** adıdır çıban¹⁹⁹
11. **Fey`u**²⁰⁰ ḡanimetdurur ‘**urs** ‘**arūsi** düğün
Ẓā`ina dişi ḳoyun dişi eşekdür **etān**

¹⁸⁶ darağ: ṭarağ Ç.

¹⁸⁷ Derkenar: **Darağ**: Bez ṭarağı yāḥūd saç ṭarağı (S).

¹⁸⁸ Derkenar: **Merak**: Yuḳāl meraḳtu`l-ḳidre meraḳan. Ya` ni şürbālīgi çok eyledim (S).

¹⁸⁹ Mirvaḥa: Mirvaḥadur Ç.

¹⁹⁰ di: -Ç.

¹⁹¹ istibān: isbitān Ç.

¹⁹² Derkenar: **Ḳurşağ**: Ya` ni ḳuş ḳurşağı (Tercüme).

¹⁹³ Derkenar: **Burṭala**: Ey bi`z-żam ḳalensuvetun (Ötreyle okunur ve “sarık” anlamına gelir.) (S).

¹⁹⁴ Ç nüshasında bu beyit alttaki beyitle yer deḡiştirmiştir.

¹⁹⁵ Derkenar: **Cemūm**: Ya` ni yürügen at (S).

¹⁹⁶ Derkenar: **Kulūm**: Ey bi`z-żam (Ötreyle okunur.) (S).

¹⁹⁷ adı: oldı Ç.

¹⁹⁸ Derkenar: **Fulful**: **Ke-hudhud**: Ḥabb-i hindî (Karabiber tanesi.) (S).

¹⁹⁹ Fulful adıdır biber minḥet adıdır keser/ Kesek adıdır meder dummel adıdır çıban:

-Ç

²⁰⁰ Derkenar: **Fey`u**: Ey mā-yuḥaşşalu mine`l-kuffāri bi-ḡayri ḥarbin (Kāfirlerden savaş olmadan alınan ḡanimettir.) (M) (S).

12. Müfte' ilün fâilün müfte' ilün fâ' ilün
' İlme dürişen cüvân server olur bir zamân²⁰¹

9. Kıt' a²⁰²

Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. **Tin** incir ü **ğubeyr** igdedür
Hubz etmekdür çardağ **girdedür**²⁰³
2. **İl**²⁰⁴ vilâyet köy yiridür ' **aķār**²⁰⁵
Ķarye köy ü şehri adı **belledür**
3. **Kânün** ocağ **nâr** od u kül **remād**
Fahm kömür **fi'r-ramād** küldedür
4. **Kulye** bögrek **kebed** bağır **rukbe** diz
Hilb yürek çabı çurşağ **mi' dedür**
5. **Havh**²⁰⁶ şeftâlû vü **rummân**dur enâr
Ķalb gönüldür ve **havbâ** gövdedür
6. **Göze** bardağ **levz** bâdem sirke **hal**
Bardağ aşdukları yir **berrâdedür**
7. **Halef** ard u **haysumâ** her yerde kim
Hâhunâ bunda **hunak** andadur

²⁰¹ Bu beyit Ç nüshasında kıta başlığının yanına derkenar olarak yazılmıştır.

²⁰² 9. Kıt' a: Kıt' a S; Kıt' a-i nühem der baħr-i remel-i meħzûf Ç [Ç 5a-5b, S 68b-69a].

²⁰³ Derkenar: Ey çardağ-a-ı rağif ya' ni girde (Tercüme) (S).

²⁰⁴ İl: Ehl Ç.

²⁰⁵ Derkenar: **El-'aķār**: Bi'l-feth (Üstünle okunur.). Arz ve bağ ve bağça (Ş).

²⁰⁶ Derkenar: **Havh**: Ey bi'l-feth (Üstünle okunur.).

8. **Vedd**²⁰⁷ u **mevlâ** vü **habîb** ü **hîdn**²⁰⁸ dost
Atalar **âbâ** vü ebe **ceddedür**
9. **Qulle** tağ başı vü **şahîk** yüce tağ
Vehde²⁰⁹ alçaq yir ü çukur **hevededür**
10. **Kuvve**²¹⁰ baca **derb** dervend **tavd** tağ
Hayme çadır **hucre** adı odadur
11. Fa' ilâtün Fa' ilâtün Fa' ilât²¹¹
İlmile hayy olan ölmez zindedür

10. **Qıt' a**²¹²

Fe'ülün mefâ' ilün fe'ülün mefâ' ilün

1. **Meräre**²¹³ öd ü **mir'ât** gözgü **hibe** bahşış
Teceddüd yeni olmak **mücedded** yenilenmiş
2. **Hayâ**²¹⁴ **vadk** ile yağmur **hulî hulyile** bezek
Segab²¹⁵ **cü'** ile açlık **senâ medh** ile alkış
3. **Medîne** ulu şehir ü **'acüze** kararı **'avret**
Koyun şoyucu **sellâh meslûh** şoyulmuş

²⁰⁷ Derkenar: **Vedde**: Bi'z-zam ve'l-feth ve'l-kesr (Ötre ve esreyle okunur.). Ve meveddet sevmek. Vedettu'r-racule ey aḥbebtuhu min-bâbi 'alime (Adamı sevdim. 'Alime bâbindandır.). Vedüd muḥib (Vedüd seven). Ved bi'l-feth bir şanemdi ve Nüh kavmi aḡa taparlar idi (Şihâh) (S).

²⁰⁸ Derkenar: **Hîdn**: Bi'l-kesr ḥadîn ya' ni şadık ve dost (Ş) (S).

²⁰⁹ Vehde: dehde Ç.

²¹⁰ Derkenar: El-kuvvetu bi'l-feth şukbu'l-beyti ve'l-cem' u kuvâ ve kivâ' bi'l-meddi ve'l-kaşri ve'l-kuvve bi'z-zam luğatun ve cem' uhâ kuan (Evin bacası, çoğulu kuvâdir. Kivâ' ve kuan şeklinde de kullanılır.) (Ş) (S).

²¹¹ Fa' ilât: Fâ' ilün Ç.

²¹² 10. Qıt' a: Qıt' a S; Qıt' a-i dehem der baḥr-i tavil Ç [Ç 5b-6a, S 69a-70a].

²¹³ Meräre: Miräre Ç.

²¹⁴ Derkenar: **Hayâ**: Ey bārān ki zemin rāzında kendü sāl-i ferāh (Kānūn) (S).

²¹⁵ Derkenar: **Segab**: Bi-fethateyn ve mesgebetun bi-fethi'l-mīm acıkmaḡ dördüncü bâbdandır (Üstünle okunur.) (Ş) (S).

4. Düdügün adı **mizmār** anı çalıcı zemmār
Gavur²¹⁶ kuşağı **zunnār** arayıcı **mufettiş**
5. **Ba' uza uveyz** u **leys** sinek dutucu örümcek
Şezā at sinegi vü **sebū'** yırtıcı **sinn** diş
6. **Naşihat** öğüt ü den²¹⁷ küb²¹⁸ ü **hāmile** yüklü
Zehr çiçek ü **iccās** erik **fākihe** yemiş
7. **Qarn** boynuz u **akrān** yakınlar u kıyu **cubb**
Enin ini vü **ğass** u **nahif** arığı u **şe'n** iş
8. **Lubed** çokluk u **lubb** uş şuya talıcı kāmūs
Haber bilici **cāsūs** katı tutucu **bātış**
9. **Naḥl**²¹⁹ bal arısıdır **leheb** od yalıñdır
Şerā kurdeşenidür vec' ağıru **verem** şiş
10. Düzilmüş **muheyyā**dur yücelmiş **mu' allā**dur
Süzilmüş **murevvaḳ**dur şusızdur **mute' aṭṭiş**²²⁰
11. **Raḥam** kırtal u **zurzūr** sığırık **ğuse**²²¹ güvey
Ṭamar ırk u ilik **muḥ ḥarif** güz **şitā**dur kış
12. Fe' ülün mefā' ilün fe' ülün mefā' ilün
Sa' ādet bulam dirseñ oğul gice gün²²² dürüş

11. **Qıṭ' a**²²³

Me' ülü mefā' ilü mefā' ilü fe' ülün

²¹⁶ Gavur: Kāfir Ç.

²¹⁷ ü den: dutan Ç.

²¹⁸ küb: keb Ç.

²¹⁹ Naḥl: Naḥl Ç.

²²⁰ mute' aṭṭiş: mu' aṭṭaş Ç.

²²¹ ğuse: ğuşse Ç.

²²² gün: gündüz Ç.

²²³ 11. Qıṭ' a: Qıṭ' a S; Qıṭ' a-i yek dehem der baḥr-i hezec aḥzeb-i mekşūf-i maḥzūf Ç [Ç 6a, S 70a-71a].

1. **Ḳaffāl** kilidci vü **hevl** korku **ḳamer** āy
Sekkāk bıçaqçı vü ‘**alāt** örs ü **ġanī** bāy
2. **Şabbāġ** boyacı vü **ḳalil** az u **deyn** borc
Sayyāf kılıccı vü **sehm** oḳ **ḳavs** yāy
3. **Hānūta**²²⁴ dükān dinür **tāhūna** degirmen
Ḥud-rāya **murāyī** dinür ve fikre daḥı rāy
4. **Urviyye**²²⁵ dişi keçi **leben** süd ü **aḳiṭ** keş²²⁶
Seccāde namāzlaġı²²⁷ **şadā** yangı **ahī** vāy
5. **Nā’ üre** tolab adı²²⁸ **tarfā** adı yılġun
Güc oldı ‘**asīr** adı **yesīr** adı da ḳolay
6. **Lebbād** kececı vü **verā** ard u **emām** öḡ
Reccāle²²⁹ yayalar u **lehef** ġuşşa **şayf** yāy²³⁰
7. **Zu’ rūr**²³¹ kızılıcık u **sefercel** adı ḥayvā²³²
Zebbāh u²³³ **baḳar** daḥı boġazlacıla²³⁴ dombāy
8. **Luffāha**²³⁵ yılaġuc di vü **tufāh** daḥı elma
Ḳavvāra^{236,237} **kesi**²³⁸ di vü **fazīhet** daḥı rüsvāy

²²⁴ Derkenar: **Hānūta**: Ey dükkān (M) (S).

²²⁵ Derkenar: **Urviyye**: Ya’ ni taġ keçisinin dişisi (Meḳālīd) (S).

²²⁶ Derkenar: **Keş**: Yoġurd keşi (S).

²²⁷ namāzlaġı: namāzlaġı Ç.

²²⁸ adı: +vü Ç.

²²⁹ Reccāle: Ricāle Ç.

²³⁰ Derkenar: **Yay**: Yaz ġunleri (S).

²³¹ **Ez-ze’ rūr**: Seyyi ’u’l-ḥulḳ ve huve şecerun ma’ rūf (Kötü huylu kişi ve bilinen bir ağacın meyvesidir.) (Ḳ) (S).

²³² ḥayva: ayva Ç.

²³³ u: -Ç.

²³⁴ boġazlayıcı: boġazlacıla S.

²³⁵ Derkenar: **Luffāha**: Bi’t-Türkī reyḥān destesi (Meḳālīd) (S).

²³⁶ **Ḳavvāra**: **Ḳavvāda** Ç.

²³⁷ Derkenar: **Ḳavvāra**: **Ḳavvāratun kesi** ya’ ni esbāb ḳırḳıntısı (S).

²³⁸ kesi: gidi Ç.

9. **Tehcîd**²³⁹ uyutmağ u **şikâyet** kille itmek
Cerrâh otacı vü **bañil**²⁴⁰²⁴¹ **bâsil**²⁴² ü²⁴³ mankây
10. Mef' ülü mefâ' ilü mefâ' ilü fe' ülün²⁴⁴
Câhilden irâğ ol saña hayr itmez o²⁴⁵ bi-rây²⁴⁶

12. Kıt' a²⁴⁷

Fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

1. Güneş ü aya dinilür **kamerân**
Dolayı gezmeye dirler **tavâfân**
2. **Ṭala'** toğdı ṭolundı **ğarab**
Rakabe boyun erimek **zevebân**
3. **Eceme** mişe **secencel** gözügi (ayna)
Âdemîyle perîye **sekalân**
4. 'Acele ivmek ü kañlı 'acele
Bakara inek ü şusuz 'ataşân
5. **Ḥaşefe** başına dirler zekerün
Boyunuñ ṭamarına²⁴⁸ da²⁴⁹ **vedecân**

²³⁹ Derkenar: **Tehcîd**: Ve huve masdarun min-bâbi't-tef' il (Tef' il babından mastardır.) (S).

²⁴⁰ bañil: bañal Ç.

²⁴¹ Derkenar: **Bañil**: Bahâdır (S).

²⁴² Derkenar: **Bâsil**: El-bâñil ve'l-bâsil bi't-Türkî koçağ. El-bâsilü'l-esed ke'l-mubtesil ve's-şucâ' (Türkçede koçaktır. Bâsil "aslan" anlamına da gelir. Mubtesil ve şucâ' gibidir.) (K) (S).

²⁴³ ü: -Ç.

²⁴⁴ Fe' ülün: Fe' ül Ç.

²⁴⁵ o: -Ç.

²⁴⁶ bi-rây: âvî Ç.

²⁴⁷ 12. Kıt' a: Kıt' a S; Kıt' a-i düvâz dehem der bañr-i remel mecnün-i mañzûf Ç [Ç 6a-6b, S 71a-71b].

²⁴⁸ ṭamarına: zâhirine Ç.

²⁴⁹ da: de Ç.

6. **Âheze** aldı vü deldi **şekabe**
Şemere yemiş u cânlu **hayevân**
7. **Şereke**²⁵⁰ duzağ²⁵¹ eyü iş **hasene**
Serafân yengeç ü **dunyâ** bu cihân
8. **Esele** dilüj ucıdur **kaşaba**²⁵²
Burunun düdüğü uçmak **çayerân**
9. **Çatere** toz u **kebezdür** gebere
Ölü **meyyitdür** ve cânsuz **mevetân**
10. **Şerere** od koğıdır **resene** yil
Yüregün oynamasıdır **hafakân**
11. Fe' ilâtün fe' ilâtün bu kitâb
Okuyanı ider üstâd-ı zamân

13. **Çıt' a**²⁵³

Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. **Nef' a**şşı aşşı itmek **intifâ'**
Cum' a dirnek dirnek itmek **ictimâ'**
2. **Sîd** ü **sirhân** kurd u²⁵⁴ **meymün** adı **kırd**
Fehd pârs u yırtıcılardur **sibâ'**

²⁵⁰ Derkenar: **Şerek**: Bi-fethateyn hîbâletu'ş-şâ'id. Ya' ni ağ ve dağı vasaı-ı tarîk (H) (S).

²⁵¹ Derkenar: **Duzağ**: Ey tuzak (S).

²⁵² Derkenar: **Kaşaba**: Kaşabetu'l-'enf: Burun kemügi (Ş) (S).

²⁵³ 13. **Çıt' a**: **Çıt' a** S; **Çıt' a**-i siz dehem der baır-i remel-i maḥzûf Ç [Ç 6b-7a, S 71b-72b].

²⁵⁴ u: -Ç.

3. **Bâb**²⁵⁵ u **tarz**²⁵⁶ u **hayf**²⁵⁷ dürlü riş yün
Kıtf yağrın **ibṭ** kıltuḡ kol **zirâ**^ç
4. **Ġaṣşı** kendüden uğunmak **ḡayḡ** irinḡ
Dâ^ç aḡrı baş aḡrısı **şudâ**^ç
5. **Malihūlyâ**²⁵⁸ delülük ü **ḡıtf**²⁵⁹ ölüm
Sil^ç a ur u aḡız aḡrısı **ḡulâ**^ç
6. **Bur**^ç u saḡlık **sukm** u ^ç illet şayruluk
Şamṭ²⁶⁰ ḡarmak ḡopmıṣ olmak **inkilâ**^ç
7. **Zu**^ç m şanu vü **zi**^ç **âmet** ululuk
Ṭal^ç a yüz ü yüce olmak **irtifâ**^ç
8. **Reb**^ç ²⁶¹ menzil **rub**^ç dördün birisi
Ruḡ^ç a pâre pâreler adı **ruḡâ**^ç
9. **Ḥatf** ḡapmak **ḡaşf** na^ç lin dikmek
Ḳar^ç u dögmeḡ eylik itmek **istinâ**^ç
10. **Ravza** çayır **ebbu** otlak yeridür
Żay^ç a köy ü cem^ç idür anuḡ **ziyâ**^ç

²⁵⁵ Derkenar: **Bâb**: Nev^ç ma^ç nâsınadır ve minhu kavluhu (a.s): “Men-ḡarace li-yaṭlube bâben mine'l-^ç ilmi ey nev^ç an mine'l-^ç ilm.” [“Kim ilim talebi niyetiyle yola çıkarsa Cenab-ı Hak, ona cennetin yolunu kolaylaştırır. Melekler hoşnut olarak kanatlarını ilim talebesinin üzerine gererler. Gökte ve yerde mevcut olan her canlı, denizdeki balıklara varıncaya kadar ilim talebesi için mağfiret taleb eder. Âlimin âbite (ibadetle meşgul olana) üstünlüğü ayın diğerk yıldızlara üstünlüğü gibidir.” (Hadis-i şerif) (Canan, 2001: 1, 465)] (Luğat-ı Aḡterî) (S).

²⁵⁶ Derkenar: **Ṭarz**: Eṭ-ṭarz hey^ç et ve zînet ve yuḡâl ṭarzuḡu ḡasenun ey hey^ç etuhu ve ṭarzuḡu maḡbûlun ey zînetuhu (Görünüş ve süs demektir. Örneḡin “Görünüşü ve süsü güzeldir.”) (Aḡterî) (S).

²⁵⁷ hayf: şınf Ç.

²⁵⁸ Mâlihūlyâ: Mâlḡūlyâ S.

²⁵⁹ ḡıtf: ḡatf Ç.

²⁶⁰ Derkenar: **Şamṭ**: Ḳarıştırmak. **Şemṭ**: Ḳarıştırılmıṣ (Ş) (S).

²⁶¹ Reb^ç: Rub^ç Ç.

11. **Râb** mantar **galle** ekin hâşılı
Şâ ölçek maşraba dağı **şuvâ**^c
12. **Nevm** uyku uykusuzluğdur **suhâd**
Sem^c işitmek diñlemeklik **istimâ**^c
13. **Cîd** boyun **şud**^c pürçek **şe**^c r sac
Şedyu emcek emcek emmekdür²⁶² **riđâ**^c
14. Fâ ilâtün kim okursa fâ ilât
Cümle ^c âlem aña ider iltiyâ^c²⁶³

14. **Qıt**^c a²⁶⁴

Müstef ilün fe ulün müstef ilün fe ulün

1. **Furkân** nubî²⁶⁵²⁶⁶ di²⁶⁷ **Qur**²ân bellü söz adı **burhân**²⁶⁸
Bellü kişiler **a**^c **yân** begler begi de **sultân**
2. **Usbû**^c adı hefte **fâlüzec** adı pelte
Şacür²⁶⁹ adı halta cādiyy adı **zafrân**²⁷⁰²⁷¹
3. ^c Ahdin şıyıcı **nekkâş** gendāneye²⁷² di **kurrâş**
Ekin ekene **harrâş** çift öküzine **feddân**

²⁶² emmekdür: itmekdür Ç.

²⁶³ Derkenar: **İltiyâ**^c: Ey iħteraka mine'ş-şevk raculun (Özlemden yanmış adam.) (S).

²⁶⁴ **Qıt**^c a: **Qıt**^c a-i çehâr dehem der baħr-i recez-i mekbül Ç [Ç 7a-7b, S 72b-74a].

²⁶⁵ nubî: nebî Ç.

²⁶⁶ Derkenar: **Nubî**: Zamm-ı nünla **Qur**²ân adıdır (M) (S).

²⁶⁷ di: didi Ç.

²⁶⁸ Derkenar: **Burhân**: Ey ħucce (S).

²⁶⁹ **şacür**: sâħür Ç.

²⁷⁰ **zafrân**: şafrân Ç.

²⁷¹ Derkenar: **Zafrân**: Ey za^c farân (S).

²⁷² Derkenar: **Gendāne**: Bi-fethi'l-kāfi'l-fārisi muşterekun beyne't-Turkî ve'l-'acem ismu nebtin ma'rūfin yuħālu lehu bi'l-'Arabî el-kerrâş (Türkçe ve Farsça arasında ortaktır. Kâf-ı Fārisi'yle yazılır. Bilinen bir bitkinin adıdır. Arapçası "kurrâş"dır) (Serverî) (S).

4. Urgân bükücü **habbāl** yük götürici **hammāl**
Göz otacısı **kehhāl** güreşçi tonı **tubbān**²⁷³
5. Günler dimege **eyyām** yıllar dimege **a'vām**
Bu yıl dimege **el'ām** şimdi dimege **el-ān**
6. Yarım giceye **behre** tañla dimege **bukre**
Bir kez dimege **merre** ne vakt dimege **eyyān**
7. Çıkarmağa di **ihrāc** tār itmege di **ihrāc**
Eşkün ata di **himlāc** develere di²⁷⁴ **bu'rān**
8. Kıpuz çalıcı ' **avvād** av avlayıcı **şayyād**
Tamar²⁷⁵ urıcı²⁷⁶ **feşşād** şepleyici **şaf'ān**
9. Beñzemege di **eşbāh** uyarmağa di **inbāh**
Şulara dañı **emvāh**²⁷⁷ balıklara di **nīnān**
10. Önegü kişi ' **ānid** havan dögici **mārid**
Yol gözleyici **rāşid** panbuğ şatıcı **kaṭṭān**²⁷⁸
11. Girdürmege di **idhāl** şoldurmağa di **idbāl**
Virbimege di **irsāl** eyelüğe digil **ihsān**
12. Kaşnağ düzici **aṭṭār** koğu şatıcı ' **aṭṭār**
At otacısı **bayṭār** şayru evi **māristān**
13. Kıtsuz kişi di **meysūm** burun düdügi **hayşūm**
Boğaz delügi **hulqum** eñek çuqurı **nunān**

²⁷³ Derkenar: **Tubbān**: Bi'z-zam ve't-teşdid serāvīl-i kaşire (Ötreyle ve şeddeli okunur. Kısa iç çamaşırıdır.) ki ' avret ancak ' avret-i galızıyı setreder (Ş) (S).

²⁷⁴ di: -Ç.

²⁷⁵ Tamar: Kān Ç.

²⁷⁶ urıcı: alıcı Ç.

²⁷⁷ Derkenar: **Emvāh**: Ey mufredu'l-mā' mā' aşında mevħundur zīrā taşğiri muveyħundur cem'-i killet emvāħdur ve cem'-i keşret miyāħundur miyāħ aşında mevāħundur (Tercüme) (S).

²⁷⁸ kaṭṭān: kuṭṭān Ç.

14. Müstef' ilün Fe' ülün Müstef' ilün Fe' ülün
Olsa gıdā-yı ma' şüm hāzık olur çün²⁷⁹ nu' mān²⁸⁰

15. Kıt'a²⁸¹

Mefā' ilün mefā' ilün fe' ülün

1. Koruk **hısrım** üzüm salkıımı ' **unķūd**
' **İneb** üzümdürür **kummeşr** armüd
2. **Veter** şeşte kılı **mizrāb** zaħme
Rebāb ıklığdur reşsetā daħı ' **ūd**
3. Depe **rebve** vü cem' idür **revābî**²⁸²
' **Arā** düz yir ve yir yaruğı **uħdūd**
4. Bıçaķ **sikkīn** demür kesküsü **mikrāş**
Ege **mibrād** egelenmiş de **mebrūd**
5. Ekin **zer'** ü ekinlik adı **mezra'**
Biçen **haşşād** biçilmiş²⁸³ daħı²⁸⁴ **mahşūd**
6. **Defe** def ü defün pulları **culcul**
' **Aded** sağış şayılmış adı **ma' dūd**
7. **Necis** murdāra **ṭāhir** arıya di
' **Adū** düşmen sürülmüş daħı **maṭrūd**
8. **Ṭavīl** uzun kışalmış nesne **makşūr**
' **Arīz** inlü çekilmiş nesne **memdūd**
9. **Eşell** elsüz **zemin** kötrüm köse **eşeṭ**
Ḳadem ayak **ḥuṭā** adımlar²⁸⁵ **ḥayā** öd

²⁷⁹ çün: çü Ç.

²⁸⁰ nu' mān: Loķmān Ç.

²⁸¹ 15. Kıt'a: Kıt'a S; Kıt'a-i penç dehem der baħr-i hezec maħzūf Ç [Ç 7b-8a, S 74a-75a].

²⁸² revābî: rebvābî S.

²⁸³ biçilmiş: biçmeklik Ç.

²⁸⁴ daħı: de Ç.

²⁸⁵ adımlar: adım Ç.

10. **Ğazā** süksük ağacı vü küye **sūs**
Hader iniş vü büyük taş **culmūd**
11. **Raşāş** adı kıalay **mismār** adı mih
Hadid adı demür şiş adı **seffūd**²⁸⁶
12. Mefā' ilün mefā' ilün fe' ülün
Bilenler oldı fi'd-dāreyni mes' üd
16. Kıı' a²⁸⁷

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

1. **Kelime** bir söz ü cem' i **kelim** ü²⁸⁸ hem **kelimāt**
Yazıcı **kātib** ü **munşidür** divit de **devāt**
2. **Seheb** ü fedfed ü **beydā** vü **felāt** adı yabān
Sehebün cem' i **suhüb** oldı felātuñ **felevāt**
3. **Derece rutbe** dinür nerdübānuñ ayağına
Birinuñ cem' i **rutebdür** birisininüñ **derecāt**
4. **Bekere**²⁸⁹²⁹⁰ çarhına dirler²⁹¹ kıyunuñ kıyu **kalīb**
Kıtu taşā dañı **şahrā** uvacık taşā **haşāt**
5. Geñüze **naħra** dinür **hāşıra** kovuğ **bukre tañla**²⁹²
Sebeħa²⁹³ şure yire dinür ü cem' i **sebeħāt**

²⁸⁶ Derkenar: **Seffūd**: Bi'l-fethi ve't-teşdid (Üstünle ve şeddeli okunur.). Kebāp demüri (Tercüme) (S).

²⁸⁷ 16. Kıı' a: Kıı' a S; Kıı' a-i şeş dehem der baħr-i remel-i muşemmen mecnün-ı maħzūf Ç [Ç 8a-8b, S 75a-76b].

²⁸⁸ ü: -Ç.

²⁸⁹ Bekere: Bukre S.

²⁹⁰ Derkenar: **Bekere**: Ey çarħa-ı çāh (M) (S).

²⁹¹ dirler: di Ç.

²⁹² tañla: -S.

²⁹³ Derkenar: **Sebeħa**: Bi-fethi'l-bā çuruğ sibāħ anuñ cem' i arz sebiħe bi-kesri'l-bā çuruğlu tuzlu yir şu şızan yir (Tercüme) (S).

6. Ayuñ evvel günü **gurre**²⁹⁴ şonı hem selh ü **mehāk**
Ödege **gurm**²⁹⁵ ü **gadāt**²⁹⁶ tañla vü cem' i **gadavāt**
7. **Remeke** kışrağ adı aygır adı dañı **hışān**
Buzağ u **icle** yabān öküzü dişisi **muhān**
8. Qaraca ğarğa **gurāb** oldı vü kuzğun ne²⁹⁷ **guzāf**²⁹⁸
Deve kuşı²⁹⁹ adı **nu'ām** oldı bağırtlağ **kañāt**
9. Üveykūñ adı nedür **fāhte bebġā** vü³⁰⁰ tūñi
Alaca qarğa nedür **ebka'** vü çaylağ ne³⁰¹ **hidāt**
10. **Veşenî** puta tapıcıdur vü **naşrānî** gāvur
Bağiy azmağdur ve hem azıcılar dañı **buğāt**
11. Döşege **nañ'** u firāş u küpeye³⁰² **şenf** ü **şenef**
Budağa **ğuşn** u **kañib**³⁰³ bitmege **nebet** ile **nebāt**

²⁹⁴ Derkenar: **Ğurre**: Bi'z-zam feresin altında aqçadan büyük beyāz yuqāl feresun eġarrun ya'ni ol ata eġarra denilür eġar ebyāz ġurrān bi'z-zam cem' i eġurr şerifu ġurratin bi'z-zam seyvid ya'ni kavmin ulusu ve dañı her nesnenin evveli dañı ekrem olanı dañı 'abd ve cāriye. Ve fi'l-ħadīş "Kažā Resūlu'l-lāhi fi'l-cenān bi-ġurrati raculin." (Hz. Peygamber kadının yakın akrabasının diyeti olan gurreyi ödemesine hükmetti.) (Tercüme) (S).

²⁹⁵ Derkenar: **Ğurm**: Deyn ġarīm medyūn ġarim dāyin iġrām ve teġrīm ödetmek ġarāmetun ve ġurmun ve maġramun bi'l-feth edāsı lāzım olan nesne. Ġarime'r-raculu'd-diyete ya'ni diyeti edā eyledi (Ş) (S).

²⁹⁶ Derkenar: Ve ġadāt irte (Ç).

²⁹⁷ ne: -Ç.

²⁹⁸ Derkenar: **Ğuzāf**: Bi'z-zam (Ötreyle okunur.). Kuzğun ġazfān ve bi'l-kesri cem' i (Çoġulu esreyle okunur.) (Tercüme) (S).

²⁹⁹ kuşı: kuş S.

³⁰⁰ vü: -Ç.

³⁰¹ ne: -Ç.

³⁰² küpeye: küpe Ç.

³⁰³ kañib: kañib S.

12. Gemiye **fulk** u **sefine** di vü yelkene **şerâ**³⁰⁴
Denize **luce** vü **ṭimm**³⁰⁵³⁰⁶ u güneşe **yüh** u **mehât**³⁰⁷
13. Ülüye **hışşe** vü **kışt**³⁰⁸ u bölüğe **şeml**³⁰⁹ ü³¹⁰ **mele**³¹¹
Şeker **sukker** ü **kand** u azuğa **küt** ü **betât**³¹²
14. **Cereb** uyuzdur u **hikke** gıcık **şart** çiriş
Şekar u **hâviye** şamu işiñ âlâti **edât**
15. Fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilât
Oku yaz 'âr-ı cehlden bulasın tâ ki necât

17. Kıt' a³¹³

Mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

1. Öküz şatıcı **baqqâr** u qala 'ıq³¹⁴ şatıcı **nahhâs**³¹⁵
Meşed qazıcı **haffâr** u süpürge şatıcı **kennâs**
2. Haber virmeklik³¹⁶ **ihbâr** igen çok söylemek **ikşâr**
Mehil virmek³¹⁷ **inzâr** u omuzsuz olmağa³¹⁸ **iblâs**³¹⁹

³⁰⁴ şerâ': şirâ' Ç.

³⁰⁵ ṭimm: del Ç.

³⁰⁶ Derkenar: **Ṭimm**: Bi'l-kesr el-baħr (Esreyle deniz anlamındadır.) (K) (S).

³⁰⁷ mehât: zekât Ç.

³⁰⁸ Derkenar: **Kışt**: Bi'l-kesr nişfu şâ' ya' ni beş yüz yirmi dirhem kışt bi'l-kesri eyzan hışşa ve naşîb (Ş) (S).

³⁰⁹ şeml: şî' a Ç.

³¹⁰ ü: vü Ç.

³¹¹ melâ': fi' a Ç.

³¹² betât: nebât Ç.

³¹³ 17. Kıt' a: Kıt' a S; Kıt' a-i heft dehem der baħr-i hezec sâlim-i muşemmen Ç [Ç 8b-9a, S 76b-77b].

³¹⁴ qala'ıq: qalay Ç.

³¹⁵ Derkenar: **Nahhâs**: Ey burd-furüş (Farsçası "burd-furüş"tur.) (S).

³¹⁶ virmeklik: virmekdürür Ç.

³¹⁷ virmek: virmekdürür Ç.

³¹⁸ olmağa: olmağ Ç.

³¹⁹ Derkenar: **İblâs**: Ya' ni raħmetten ümid kesmek iblâs bu ma' nâyadır (Ş) (S).

3. **Kemā**³²⁰ mantardur **harmel** üzerlik **şih** adı yavşan
Kara yandık adı **tuşşūs**³²¹ u aşğın adı da **ribās**
4. **Ducenne**³²² karanıluğ u **şu' ā'** u **nūr** aydınlık
Menūn mevt ölümdürür³²³ nedür **minnet** dahı **ispās**
5. **Berānis** burnusuñ cem' i vü **burnus** zāhidüñ tācı
Kalānis taşyeler adı vü taşye şatıcı **qallās**
6. Bırakmağlığa di **ilkā** arıtmağlığa di **inkā**³²⁴
İçirmeklige di **iskā** şuya ıaldurmağa **ıgmās**
7. **Cevāmis** cāmüsüñ cem' i vü **cāmūs** şu şığırıdur
Reşā geyik buzağusı vü aşlan adı da **dirvās**
8. Geçirmeklikdürür **imzā** kulağ tutmağdurur **işğā**
Yalıncağ eylemek **i' rā** geyürmege digil **ilbās**
9. Terāzū adıdur **mizān** u³²⁵ et³²⁶ ıartıcıdur **vezzān**
Şaya yağ şatıcı **semmān** herise şatıcı **herrās**
10. Tamām eylemege **ibkā** diri eylemege **ihyā**
Haber virbimege **inhā** ' ilm öğrenmege **ıkbās**

³²⁰ Derkenar: **Kem** ' ıomalan mantar (Ç).

³²¹ Derkenar: **Tuşşūs**: Ey yanık dikenı ve dede tını didikleri (M) (S).

³²² Derkenar: **Ducenne**: Ey cem' i ducā (S).

³²³ ölümdürür: ölümdür Ç.

³²⁴ Derkenar: **İnkā**: El-ilkā' ve'l-inkā' ve'l-iskā' maşdar min-bābi'l-if'āl huzifet hemzetuhum li'l-vezni (El-ilkā' ve ve'l-inkā' ve ve'l-iskā' if'āl bābından mastarlardır. Hemzeleri vezni için kaldırılmıştır.) (M) (S).

³²⁵ u: dahı Ç.

³²⁶ et: -Ç.

11. Yılan³²⁷ dutıcıdur³²⁸ **havvâ**³²⁹ yalan³³⁰ efsüncü³³¹ **râkî**
Çanak düzicidür **harrâf**³³² çanak yalayıcı **lehḥās**
12. **Beyâd**ır beyderün cem' i vü **beyder** ḥürmenün yiri
Ve hem ḥürmen daḥı **kuds** ü anuḥ cem' i daḥı **ekdās**
13. **Duḥān** dütüñdür cem' i **devāḥin cemre** od közi
Şuvāz od yalıñdur hem oduñ bir pāresi **mikḥbās**
14. Mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün
Luḡatla iden istinās ḥalās olur mine'l-iflās³³³

18. Kıt' a³³⁴

Müfte' ilün müfte' ilün fā' ilün

1. Güneşle aya dinür³³⁵ **neyyirān**
Gice ile gündüze de **dā'ibān**
2. **Birḳa'** vü cevbandurur gök adı
Cevne daḥı güneş ü ay **zibriḳān**
3. **Ḳavsu ḳuzah**dur eligüm sağmalı
Gögün iki kıyısıdur **ḥāfaḳān**
4. **Ḳıḳıḳ** u **ḥall rec'** digil yağmura
Sebseb³³⁶ ü **mevmāt**³³⁷ u **mefāze** yabān

³²⁷ Yılan: Yalan Ç.

³²⁸ dutıcıdur: düzicidür Ç.

³²⁹ havvā: kezzāb Ç.

³³⁰ yalan: daḥı Ç.

³³¹ efsüncü: efsüncidür Ç.

³³² ḥarrāf: ḥazzāf Ç.

³³³ Luḡatla iden istinās ḥalās olur mine'l-iflās: Ḥalās olur mine'l-iflās luḡatla iden istinās Ç.

³³⁴ 18. Kıt' a: Kıt' a S; Kıt' a-i heş dehem der baḥr-i maṭvī ser' i' Ç [Ç 9a-9b, S 78a-78b].

³³⁵ dinür: dinülür Ç.

³³⁶ Sebseb: Deşt Ç.

³³⁷ mevmāt: mümāt Ç.

5. **Hâ ene zâ** uşdururın ben dimek
Ol iki er dağı nedür **ellezân**
6. Sıbt oğul oğlı oğullar **benün**
Ata vü anaya dinür **vâlidân**
7. **Kaş** çanak **fiha** nedür üsküre
Cefne ağac çanak u cem' i **cefân**
8. **Hâs** marul u **bağl** tere³³⁸ yonca **kağ**³³⁹
Töb **kure**³⁴⁰ çevgende **şavlacân**
9. **Şahn** sarây ortası cem' i **şuhtün**
Tarf göz gözci dağı **dîdebân**
10. **Lihya** şağal **şarib** ü **seblet** bıyık
Yüzüj iki yanı nedür³⁴¹ **ârizân**
11. **Quvve** kızıl boya vü **izlim** çivit
Qınne dene çadır u künlik³⁴² **lubân**³⁴³
12. **Lehi**³⁴⁴ u şağal bitdügi yir **multehâ**
Lihyelü **emred** ne şakalsız olan
13. Südi olan inege dirler **lebün**
At gögsine dağı dirler **lebân**³⁴⁵

³³⁸ tere: -Ç.

³³⁹ kağ: kaş Ç.

³⁴⁰ Derkenar: **Kure**: Zamm-ı kâfi ' Arabinin sükün ile top güy ma' nâsınadır ' Arabî-yi şahîhdür. Fâriside dağı isti' mâl olur (Luğat) (S).

³⁴¹ nedür: dağı Ç.

³⁴² Derkenar: **Künlik**: Ey bi'z-žam kündür ya' ni künlik.

³⁴³ Ç nüshasında bu beyit 12. sıradadır.

³⁴⁴ Derkenar: **Lehi**: Ey el-lehiyyu munbitu'l-lihye mine'l-insâni ve ğayrihi (İnsan ve diğ er canlılarda sakalı gür olanlar için kullanılır.) (Ş) (S).

³⁴⁵ Ç nüshasında bu beyit 11. sıradadır.

14. **Mirre**³⁴⁶ ne şafrā vü ʿaқıl şiddeti
Emmek ü ʿavret sūdüne di **libān**³⁴⁷
15. **Ğurze** nigendedür³⁴⁸ juv³⁴⁹ derz **yiv**
Sakf saçaқdurur ve hem yeņ **kunān**³⁵⁰
16. Müfteʿ ilün müfteʿ ilün fāʿ ilün
Hāқ bu ki bu baһri bilen buldı³⁵¹ kān
19. Kıtʿ a³⁵²

Fāʿ ilātün fāʿ ilātün fāʿ ilün

1. **Duhn** yağ u yağcı **dehhāndur**
Hem yağun ölçegi de **kaţţāndur**³⁵³
2. **Delv** külek **ress** kuyı **küre** şehir
Hüt balıқ cemʿi de **hitāndur**
3. **Füm** u **burr** u **kaḡḡ** buğday **bezr** tohum
Burçaқ adı **mulkile culbāndur**
4. **Āsu**³⁵⁴ mersin ʿafş māzı vü **dibk**³⁵⁵ püs
Hurmanuñ salqımları **kuḡvāndur**

³⁴⁶ Mirre: Murre Ç.

³⁴⁷ Derkenar: **Libān**: Bi-kesriʿl-lām rizāʿ yaʿ ni emmek yuқāl (Zeydun eḡū ʿamrin ve bi-libāni ummihi. Örneğın, Zeyd ʿAmrʿın anne sütüyle kardeşidir.) (S).

³⁴⁸ nigendedür: nigendedürür +ve Ç.

³⁴⁹ juv: -Ç.

³⁵⁰ Derkenar: **Kunān**: Biʿzammiʿl-kāfi kummuʿl-kaḡişi (“Kaf” ötrelidir. Gömleğın yeni anlamına gelir.) (M) (S).

³⁵¹ buldı: nʿoldi Ç.

³⁵² 19. Kıtʿ a: Kıtʿ a S; Kıtʿ a-i nüh dehem der baһr-i remel-i maḡzūf Ç [Ç 9b-10a, S 78b-79a].

³⁵³ kaţţāndur: kuşitāndur Ç.

³⁵⁴ Derkenar: Biʿl-meddi mersin ağacı dağı ev çavura olan gül dağı isim ve ʿalāmet (S).

³⁵⁵ Derkenar: **Dibk**: Ağaç dutkaalı ve bir nesnedür ki oluşuқ anuñla kuş evlenür (S).

5. **Kils** alçu **merve** aķ taş **ķaydu** bağ
ķabr sinle **sicn** hem zindāndur
6. **ķıdru** çölmek **ķufl** kilid **vikr**³⁵⁶ yük
Cezve eksi odlar **nirāndur**
7. **ķibl** aķlān enegidür **zi** 'b ķurt
Deyssem³⁵⁷ ü ' **anbes**³⁵⁸ ü **hemūs**³⁵⁹ aķlandur
8. **Semm** ađu **ķumme** ' aķreb ađusı
Nesr kerkes ejdehā **ķu** ' **bāndur**
9. **Merru** geçmek **merre** ķazma **murre** acı
Hıķmile ķin giyinmek **ķaflāndur**
10. **Zevķ** tatmak **tav** ' buyruk dutmak
İķlemekde ivmek **im** ' **āndur**
11. Fā' ilātün fā' ilātün bu ķitāb
Dür ü cevher ķolu ' iķd u cāndur³⁶⁰

Sonuç

İbn Kalender'in XVII. yüzyılda yazdığı tahmin edilen *Türki vü Tâzi*, Arapça öğrenmeye yeni başlayanlar için hazırlanmış bir manzum sözlüktür. Müellif, eseri “hayır dua umarak” kaleme aldığını belirtir. Eser, beyit sayıları 10 ila 16 arasında değişen 19 kıtadan oluşur. Aa xa xa... şeklinde kafiyelenen bu kıtaların nazım nazım şekline uygun olarak yazıldığı görülür. Her kıtanın sonunda, beytin veznini ve dil öğrenmekle

³⁵⁶ Derkenar: **Vikr**: Bi'l-kesr ħiml ya' ni yük. Ve fi'l-ķur'an "Fe'l-ħāmilāti vikrā" [... ağırlık taşıyanlara, ... andolsun... (Zārîyāt, 51/2)] ve hiye's-seħāb taħmilu'l-mā' (Ve su taşıyan bulutlar.) (Ş) (S).

³⁵⁷ Derkenar: **Deyssem**: Ey bi'l-bā'i ve'l-yā'i. Eđ-đaysem ke-ħayder el-esed (Ba ve ya harfleri ile eđ-đeysem. "Hayder" kelimesinin vezni gibi. El-esed aslan demek.) (ķ) (S).

³⁵⁸ ' anbes: ħayder Ć.

³⁵⁹ hemūs: esed Ć.

³⁶⁰ cāndur: +Elħamdüli'llāhi +Rabbi'l-'ālemīn +'alā +külli +ħāl +sive'l-ķufri +ve'd-đalāl +temm. +Tārīħ-i +sene +şelāşe +ve +sittīn +ve +elf +1063 Ć.

İlgili bir nasihati içeren takti beyti bulunur. Toplam 235 beyitten oluşan eserde 14 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. Eserde mürdef, mücerred, mukayyed olmak üzere üç çeşit kafiye kullanılmıştır. Arapça 1051 kelimenin ve 3 cümlelerin Türkçe ve Farsça karşılıkları verilmiştir. Eserin Süleymaniye nüshasında yazılan derkenarlar; sözcüklerin okunuşuna, anlamına ve vezine dair önemli bilgiler verir. İbn Kalender'in sözlüğü, diğer manzum sözlüklerle karşılaştırıldığında kelime çeşitliliği ve beyit sayısı bakımından hacimli bir sözlük kabul edilebilir.

Kaynaklarda İbn Kalender ve *Türkî vü Tâzî* ile ilgili bilgi bulunmaz. Bu çalışmada Arapça-Türkçe bir manzum sözlük olan *Türkî vü Tâzî*'nin metni bilim dünyasının istifadesine sunulmuştur. Eser; yazıldığı dönemde dil öğretiminde öncelik verilen sözcük ve yapıları göstermesi, Arapça sözcüklerin yanı sıra Farsça sözcüklere yer vermesi ve çok sayıda Türkçe arkaik sözcük kullanılması bakımından dil ve edebiyat araştırmacıları için yazıldığı dönemle ilgili önemli bir kaynak olma özelliği gösterir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir. Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamıştır. Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Açıkgöz, N. (2017). *Riyâzü'ş-şu'arâ Riyâzî Muhammed Efendi*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Akçay, Y. (2010). *Osmanlı Dönemi sözlükçülüğü ve Karahisarî'nin Şâmilü'l-Luga isimli sözlüğü üzerine bir inceleme*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bursalı Mehmed Tahir (2016). *Osmanlı müellifleri I-II-III*. M. A. Y. Saraç (Haz.), Türkiye Bilimler Akademisi.

- Canan, İ. (2001). *Hadis ansiklopedisi Kütüb-i Sitte 1*. Akçağ Yayınları.
- Demirkazık, H. İ. (2019). Osman Şikloşî'nin Farsça-Türkçe manzum sözlüğü. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (23), 701-757.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali (2021, Mart 3). <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf>
- Doğan Averbek, G. (2018). Dillerinden biri Türkçe olan manzum sözlükler üzerine yapılan çalışmalar bibliyografyası. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (21), 85-114.
- Doğan Averbek, G. (2019). Anadolu sahasında müstakil bir tür olarak manzum sözlükler (Tuhfeler). *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (23), 62-83.
- Düzenli, M. B. (2015). Farsça-Türkçe manzum bir sözlük: Tuhfetü'l-Hâfız. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(12), 329-370.
- Erdem, M. D. (2005). Manzum sözlükler ve Tuhfe-i Âsım. *International Journal of Central Asian Studies*, 10(1), 197-215.
- Gören, N. (2016). *Bursalı Nakibzâde Ni'metî'nin "Tuhfe-i Ni'metî" adlı Farsça-Türkçe manzum sözlüğü (metin-inceleme)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- İpekten, H., İsen, M., Toparlı, R., Okçu, N., Karabey T. (1988). *Tezkirelere göre Divan Edebiyatı isimler sözlüğü*. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Kaya, H. (2017a). Kerîmî'nin manzum sözlüğü. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (18), 213-252.
- Kaya, H. (2017b). Ahmed Resmî'nin Nazm-ı Giridî adlı manzum sözlüğü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (51), 119-142.

Kaya, H. & Ayçiçeği, B. (2019). *Müsellesnâme Osman Şâkir'in manzum sözlüğü (inceleme-metin-tıpkıbasım-dizin)*. İdeal Kültür Yayınları.

Kâtip Çelebi (2017). *Keşfü'z-zünûn 1-2-3-4-5*. (Çev: R. Balcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kayabaşı, B. (1997). *Kâf-zâde Fâ'izî'nin Zübdetü'l-eş'ârı*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kılıç, A. (2007). Denizlili Mustafa b. Osman Keskin ve eseri Manzûme-i Keskin. *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, 2(3), 340-348.

Kırbyık, M. (2002). Miftâh-ı Lisân adlı manzum Fransızca-Türkçe sözlük üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (11), 181-200.

Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmanî*. N. Akbayan (Haz.), (Çev. S. A. Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Şeyhî. (1989). *Şakaik-i Nu'maniye ve zeyilleri I-II-III-IV-V*. A. Özcan (Haz.), Çağrı Yayınları.

Okuyucu, C. (2013). *Divan Edebiyatı estetiği*. Kapı Yayınları.

Öz, Y. (2016). *Tarih boyunca Farsça-Türkçe sözlükler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi (2021, Mart 3). <https://islamansiklopedisi.org.tr/>

Türk edebiyatı isimler sözlüğü (2021, Mart 3). <http://teis.yesevi.edu.tr/>

Yurtseven, N. (2003). *Türk Edebiyatında Arapça-Türkçe manzum lugatler ve Sünbüzlâde Vehbî'nin Nuhbe'si* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EXTENDED ABSTRACT

The tradition of verse dictionary started in Arabic literature from the 11th century. The first examples of this tradition in Turkish literature begin to appear in the 15th century. Classical Turkish literature is a literature in which writing verse works is valued. The reason for this is that poetry is seen as a trick. It is accepted that writing a masterpiece is easier than writing poetry. For this reason, artists try to write poems in order to prove themselves. This situation enabled the writing of poems on quite different subjects and enriched the classical Turkish poetry. The fact that many verse dictionaries are written in classical Turkish poetry is an indicator of this situation. The dictionary type is usually written prose. However, both poets' desires to show skill and the catchy of poetry paved the way for many verse dictionaries in Classical Turkish literature. There are many bilingual verse dictionaries of Arabic-Turkish and Persian-Turkish in our literature. In addition to these, a small number of; There are also Armenian-Turkish, French-Turkish, Bosnian-Turkish dictionaries. Trilingual dictionaries for Arabic-Persian-Turkish have also been written. The purpose of these dictionaries is to facilitate children's language education. The fact that poetry is memorized and rational easier has enabled verse dictionaries to be used as an educational tool. These dictionaries aim to teach children the meanings of words, synonyms and antonyms, numbers and poetry patterns.

Türkî vü Tâzî (Turki and Tazi), which belongs to Ibn Kalender, is one of these Arabic-Turkish dictionaries. In this study, two copies of Türkî vü Tâzî were determined. After the approximate dates of these copies were determined, information about Ibn Kalender, the poet of the work, was collected. However, there is no clear information about the poet. The writing date of the work is estimated to be before the 17th century.

The work consists of 19 chapters in total. The couplet numbers of these sections are different from each other. The number of couplets varies between 10 and 15. When the work is examined, it is seen that the Turkish and Persian meanings of 1059 Arabic words and 3 sentences belonging to different word types and groups are given. When looking at the types of words, it is seen that words in noun, adjective, pronoun and verb type are discussed. Although there is no subject classification in the work, we can list the subjects of the words that have meaning as follows: Names related to religion and mysticism, natural and natural phenomena, organ names, bodily defects and diseases, concepts related to time, vegetable names, flower names, tree names, animal names, profession. names, names of food and beverages, names of goods, numeric names, color names, tool names, names of authorities and goods related to administration, words related to clothing, place names, pronouns, concepts related to material, tools of war. In this study, the text of Türkî vü Tâzî, which is an Arabic-Turkish verse dictionary, was

presented to the benefit of the scientific world. Work; It is an important source for language and literature researchers in terms of its display of the words and structures prioritized in language teaching at the time of writing, its use of Persian words as well as Arabic words, and the use of many Turkish archaic words.